

UNIVERZITA PARDUBICE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Motivy bezpečí a jistoty v díle Jana Skácela pro děti

Anna Šnoblová

Bakalářská práce

2013

TÉMA ČESKY:

Motivy bezpečí a jistoty v díle Jana Skácela pro děti

NÁZEV ANGLICKY:

Motives of safety and security in the work of Jan Skácel for children

VEDOUcí PRÁCE:

doc. PhDr. Vladimír Novotný, PhD.

ZÁSADY PRO VYPRACOVÁNÍ:

Cílem práce je analýza jedné významné dimenze v díle Jana Skácela - problematiky strachu, úzkosti, důrazu na fenomén bezpečí v dětském světě a hrozba nejistoty ve světě dospělých, jako i hledání jistoty v duchovní oblasti. Tyto momenty budou zkoumány v psychologické rovině, zejména v Skácelově tvorbě pro děti.

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY:

KOŽMÍN, Zdeněk. Jan Skácel. Brno, 2006. ISBN 80-7217-401-0.

KOŽMÍN, Zdeněk. Studie a kritiky. Praha, 1995. ISBN 80-85639-60-2.

KOŽMÍN, Zdeněk a kol. Na tvrdém loži z psího vína. Brno, 1998. ISBN 80-7242-001-1.

VYMĚTAL, Jan. Úzkost a strach u dětí. Praha, 2004. ISBN 80-7178-830-9.

CULLER, Jonathan. Krátký úvod do literární teorie. Brno, 2002. ISBN 80-7294-070-8.

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne

Anna Šnoblová

Poděkování:

Tímto chci poděkovat vedoucímu práce, panu docentovi Novotnému, zejména za vstřícný přístup k mým nevědomostem, také panu doktorovi Studenému za trpělivé odpovídání na otázky a vůbec všem pedagogům, kteří pro mne měli pochopení.

ANOTACE

Cílem práce je analýza jedné významné dimenze v díle Jana Skácela - problematiky strachu, úzkosti, důrazu na fenomén bezpečí v dětském světě a hrozba nejistoty ve světě dospělých, jako i hledání jistoty v duchovní oblasti. Tyto momenty budou zkoumány v psychologické rovině, zejména v Skácelově tvorbě pro děti.

KLÍČOVÁ SLOVA

Skácel, bezpečí, jistota, děti

TITLE

Motives of safety and security in the work of Jan Skácel for children

ANNOTATION

The goal of the work is analysis of an important dimension in the work of Jan Skácel. It includes fear, anxiety, emphasis on the phenomenon of danger in children world, threat of uncertainty in the adult world, search of certainty in spiritual world. These issues will be examined especially in psychological level in the work of Jan Skácel for children.

KEYWORDS

Skácel, safety, security, children

Obsah:

Motto	7
Úvod	9
1. Bezpečí v dětském světě a nejistota ve světě dospělých	
1.1. Skácelovy uspávkanky	13
1.2. „Dospělá“ versus „dětská“ tvorba	16
1.3. Skácel versus Vrchlický	18
1.4. Psychologická sonda I.	19
2. Hledání jistoty v duchovní oblasti	
2.1. Biblické texty o bezpečí a jistotě	23
2.2. Útočiště	29
2.3. Bůh a „pámbu“	30
2.4. Skácel versus Volkman	33
2.5. Psychologická sonda II.	34
2.6. Jistota	35
3. Strach pramenící z nejistoty	
3.1. Definice strachu a úzkosti	36
3.2. Skácelův svět a strach	38
3.3. Strach v dětských knihách	40
3.4. Psychologická sonda III.	43
4. Hodnota lásky ve světě plném nebezpečí	
4.1. Definice útočiště	46
4.2. Skácel a láska	46
4.2.1. Fenomén maminka	48
4.3. Bezpečí v lásce	49
4.4. Psychologická sonda IV.	54
5. Závěr	57
Použitá literatura.....	59
Summary	60

Motto:

„Kolik duší ještě zbývá?

Pohlédni nahoru

A sečti písmena, mokrá deštěm.

Stále tu budou

Stále budou sytit tvou duši

Verši, psanými srdcem.“

Probírám-li se tvorbou Jana Skácela, přepadají mne nejrůznější myšlenky a pocity. Jeho dílo je pro mne jakousi stálicí, ke které se ráda vracím, protože všechny uvnitř skryté hodnoty jsou i mými hodnotami – láska k přírodě, láska k lidem i věcem, a hlavně: bezpečí, jistota. To jsou dvě slova, která vyskočí z textu a tnou přímo do živého. Kde dnes najít bezpečí, než v romanticky laděných hymnech noci Novalise, nebo v nostalgii Karoliny Světlé, nebo v tomto českém básníkovi? Je originální, snad svým pochopením pro drobný svět dětí, kterého si Jan Skácel velmi váží. Přináší totiž více, než jen pouhý náhled do jednoduché prostoty dítěte, přináší celou škálu pocitů a vjemů – sladké ovoce, šumící les, potok, a pak nezbyvá než se modlit za vodu a zjistit, co zbylo z anděla.

Kolikrát bylo diskutováno, zda knihy vůbec přežijí výdobytky moderní – postmoderní doby. Počítač, internet, předimenzované rockové koncerty, film, 3D kino... Je toho opravdu příliš, ale knihy nic z toho nezničilo. Řekla bych, že naopak: rádi se vrátíme zničení domů, abychom otevřeli vonící knihu a zadívali se na příjemně zahnědlé stránky staré, ohmatané knihy naší babičky. Říká se, že básně čtou zase jen básníci. Něco pravdy na tom bude, protože většina lidí, které znám, moc často básně nečtou, jestli vůbec nějaké ano. Takhle knížka o letectvu druhé světové války, nebo brožurka o výrobě náramků přátelství. Maximálně vášnivé příběhy plné sexu a „lásky“. Pro ty náročné třeba autobiografie císařovny Sissi nebo Dostojevskij. Ale básně? K čemu asi?

Protože svět dnes není poetický, snad jen v zimě na Vysočině nebo v Alpách, chcete – li. Místo romantiky dnes máte časopisy o tom, jak upéct dobrý medovník, a v televizi je romantika podávána všelijak, jen ne důvěryhodně a reálně. A když už básně, tak nějaký současný básník, který píše o hrůzežití, proč bych zrovna já měla číst Skácela? Snad proto, že píšu básně a že se o nich chci něco dozvědět? Tohle byl největší důvod, proč jsem po jeho tvorbě sáhla, možná také samotný fakt, že jsme se o něm ve škole – dokonce – učili. A taky jsem znala Modlitbu za vodu...

Skácelova „dětská tvorba“ je specifická realností a přímočarým vyjadřováním. Chápe dětský strach a nabízí místo něj důvěru. Nesklání se k dětem, ale kleká si do prachu a dívá se jim do očí. Nejednodušuje, neokrajuje svět, ale nabízí ho tak nějak pěkně upravený a uspořádaný. Nenalhává dětem nesmyslné pověsti o Ježíškovi nebo Santa Clausovi, ale říká pravdu. Takovou hezkou pravdu, nepíše dětem o krutém světě, udělá z něj „krutihlava“, který může jako krutý působit, ale nakonec si ukrotí hlavu, je to trochu spletené, ale dává to nakonec smysl. Píše dětem mimo jiné uspávkanky, které bych neváhala jednou přečíst i svým dětem. Protože se po nich doopravdy dobře spí, mám to vyzkoušené.

Vracím se k dnešní době: přiznám se, že vedle knih, které čtu „povinně“, také hltám romantické příběhy, abych to opodstatnila, opravdu krásné romantické příběhy, ne ty, co jsem popisovala na začátku. Je to braková literatura, ale dobře se to čte, řečeno laicky. Jedna z mála školních knih a jeden z mála školních autorů, které jsou pro mne čitelné vždy, je Skácelova poezie. Skácela dokážu číst, i když je mi smutno, nebo když mám post-depresi z knížky „Zločin a trest“. Pro mne spojuje příjemné s užitečným, ráda vídám romantické a láskyplné motivy vedle skutečně vytríbených slovních spojení a básnických obrazů. Hltám básnické novotvary typu „smuténka“ nebo „bezpozitíř“. V jeho tvorbě je všechno, úplně všechno, co má dobrá báseň obsahovat. Pro mne určitě ano.

Otázkou je, kde všude právě Skácel objevuje právě bezpečí a jistotu. Podkapitoly můžou něco napovědět. Jak je vyjadřuje? Proč pro něj znamenají tolik, že jimi plní strany svých knih? Dokáže bezpečí a jistotu najít – v dětském světě, ale i ve světě nás dospělých? Nejsme i my stále dětmi, které rády čtou o ovečkách a pastýři, ať už v Bibli, nebo ve Skácelových Uspávkách?

Zkouším se tedy zaposlouchat do tónů Skácelovy poezie. Sbíрка, která je mi nejbližší, se jmenuje: „A znovu láska“ s mottem: „A znovu láska, znovu odedávna, zpozvdálí překáží smrti.“¹ Co k tomu říci než to, že je to pravda. Láska je naší jedinou silou oproti smrti, i když není sama silnější. Toto motto prosvítá i dětskými básněmi. Skácel sice nepíše příliš často o mamince, na rozdíl od Seiferta, ale jeho dětský svět je milý, drobný a maminku obsahuje jaksi nepřímo, jako příjemnou vnitřní jistotu. Je tu spousta přirovnání, všechno v jeho básních umí mluvit. Kocouři jsou hloupí, myši chytré. Ve Skácelově tvorbě nechybí zvířátka, ale i personifikované domy, které „vyhrávají svou hudbu“. Skácelův svět rozhodně stojí za nahlédnutí.

¹ SKÁCEL, Jan. *A znovu láska*. Praha, 2011. str. 1. ISBN 978-80-7429-129-6.

Úvod:

Bezpečím se ve své práci zabývám jakožto fenoménem, který lze hledat všude, což chci také v následujících stránkách dokázat. Bezpečí zkoumám ze stránky psychologické a teologické, čili duševní i duchovní. Na tuto problematiku nahlížím z čistě osobní perspektivy, ale také z perspektivy studentky literatury. Pátrat se bude v nejrůznějších literárních dílech – dětské tvorbě, básních, a to nejen Skácelových; ale i ve velkých počinech světové literatury, jako je například Bible nebo Tolkienův odkaz.

Proč bezpečí? Svě bezpečí musí mít každý tvor, aby vůbec přežil. Moc o něm nemluvíme, ale má velmi důležité místo v našich životech. Jak předat bezpečné místo svým dětem, aby se nebály v noci usínat? Kde hledat základní stavební kameny vnitřního pokoje, svého vlastního útočiště? Co životní smysl a ukotvení? Tyto otázky budou položeny a v mnohém zodpovězeny.

Komenského útočiště

Jak toto bezpečí vnímal Jan Amos Komenský, který sám zažil nespočet hraničních situací, kdy musel na základu svého bezpečí stavět, aby vůbec přežil? Možná víme, kde měl své zakotvení, nikdo nám ale neřekne, jak moc sil ho stálo, aby si ho udržel. Jan Amos Komenský velmi toužil o všenápravu světa. Stěžejním kamenem této nápravy měla být lidskost, láska k bližním a k Bohu. Jeho život vypovídá o veliké snaze tento svět doopravdy napravit, najít dobrou cestu pro další poutníky.

V nádherném českém veledíle, jakým Labyrint světa a ráj srdce je, se bezpečí objevuje velmi jasně. Autor, Jan Amos Komenský, ho přímo zmiňuje. Poutník se do svého srdce vrací, aby našel Boha, a sebe sama. Útočiště mnozí nalézají právě v Bohu, takže toto není žádnou novinkou... Přesto Komenský kráčí dál a kritizuje téměř vše, aby tím vyzdvihl Boží velikost a dokonalost. Většina věřících lidí vnímá své pravé bezpečné místo takto, i když si ho každý představuje jinak. Dá se rozhodně hledat i najít v Bibli, v modlitbě, a podle Komenského i v té malé duševní komůrce, na kterou lidé tak rádi zapomínají a krmí ji pouze negativními myšlenkami a televizními krváky. Proto je nutné svoji duši chránit, tím chráníme svoji vnitřní rovnováhu a pomáháme lépe vnímat dobro, nejen negativní vlivy okolí.

Bezpečné místo... Novalis a jeho oči noci

Hymnen an die Nacht – Hymny noci, Novalisova nádherná báseň. Jeden z nejlyričtějších možných textů, které by se daly ve světové literatuře najít, alespoň pro opravdové zlomené romantické duše typu Mácha. Zde se velmi průkazně objevuje právě *bezpečné místo* – útočiště. Básník se vznešeným jménem Georg Friedrich Phillip, svobodný

pán von Hardenberg. Stejně vznešené jsou i Hymny noci. Zatímco se Novalis obdivuje své milence noci, nachází zároveň svoje vlastní útočiště.

„Nyní už vím, kdy nadejde poslední jitro – až světlo už nezapudí noc a lásku – až spánek bude věčný a stane se jediným nepřeborným snem. Cítím v sobě nebeskou únavu. – Daleká a vyčerpávající stala se mi pouť ke Svatému hrobu, kříž mě tížil. Křišťálová vlna, obyčejnými smysly nepostižitelná, pramení v temném klínu pahorku, o jehož úpatí se rozráží proud pozemskosti, kdo jí okusil, kdo stanul tam nahoře na hřbetech hor, kde končí svět, a zahleděl se do nové země do sídla noci – ten se do jista už nikdy nevrátí do světského shonu, do země, kde přebývá ve věčném neklidu světlo. / Tam nahoře si zbuduje svůj domov, domov pokoje, bude toužit a milovat a dívat se tam tak dlouho, až ho nejmítanější ze všech okamžiků vtáhne dolů do studny zřídla...“²

Básník se ne dívá přímo do Slunce, protože Slunce oslepuje, ale nachází noc. Právě básníci Modrého květu ukazují opravdovou romantiku, a zde nefalšované útočiště. Domov, který si zbudujeme. Novalis do svého útočiště počítá i Pannu Marii, kde se obrací k vyšším mocnostem. Ale to nejhlubší útočiště nachází všichni romantici v úkrytu své duše, pod vším, co jen ruší. Nachází ho v nejvnitřnějších pocitech, které tam naleznou, aby našli sami sebe. Svě lepší já. Protože do našeho nitra je vložena touha po věčnosti, a právě ty básnickovy lyrické a romantické pocity se věčnosti dotýkají.

Mravy paní Bovaryové – Flaubertův pohled na ne-útočiště

Paní Bovaryová své útočiště usilovně hledá, a jasně ho nachází až zvrhle – ve smrti. Její ideály, nebezpečně podporovány nevhodnou literaturou, ji svedou na scestí. Snaží se své naplnění nalézt v milostném vztahu, posléze v množném čísle: milostných vztazích. Svou lásku může najít ve svém manželovi, který ji doopravdy miluje, ale ona hledá jinde. Milenci jí jeden po druhém opouštějí, navzdory jejímu velkému úsilí. A tak se Emina honba za láskou mění v posedlost, a své útočiště nenachází v životě... A smrt jí je potom otevřenou náručí po všem tom utrpení, i po příšerném umírání. Manželovi Karlovi se ale smrtí milované ženy zhroutil svět. Svě útočiště u ženy měl, i když velmi falešné. Ale ona? Paní Bovaryová své útočiště nikdy, nikdy nenašla. A některé ženy to mají podobně, jako ona. Začíná to falešnými romány, nebo dnes romantickými filmy, nad kterými ženy pláčou dojetím. A tak mnohé své útočiště hledají ve vztazích, urputně, aby se znovu a znovu klamaly. Jak moc je falešná romantika nebezpečná, ví nejen Gustave Flaubert...

² NOVALIS. *Modrá květina*. Praha, 1971. str. 262-263

Tak trochu záporná hrdinka románu podvedla ve skutečnosti sama sebe. Chtěla v sobě pěstovat dobré city, ale místo toho v ní vyrostla jedovatá rostlina chtiče. Ema nenašla nic víc, než svoji životní prázdnotu. Aby mohla skutečně milovat, musela by lásku v něčem poznat. Ale ona ji vlastně ani nehledala: hledala jen vlastní uspokojení, vlastní přání a touhy. Nevěděla, že láska touží splnit přání toho druhého! Zapletla se do sobectví a zkroucených vášní. Nepoznala lásku.

Glazarová, její advent a adventní útočiště

Baladický román *Advent* má další velmi originální pojetí útočiště. Mladá žena, „závitka“ Františka, své štěstí zatím nenašla: její manžel je surový, necitlivý a navíc nevěrný muž, který jí neposkytne ani trochu něhy. Františka jím pohrdá, a ještě víc Rozínou. Rozína, sedláckova ošklivá milenka je ztělesněné zlo. Františčin synek Metud se vlivem nelásky stává nevychovaným a svévolným chlapcem. Vysvobození není, ale Františka ho nalezne. Stačí rozsvícená lucerna a suché seno. Její manžel i jeho odporná milenka mizí v plamenech, a mladá žena nachází svého syna. I toto se může stát útočištěm, ať to zní jakkoli brutálně. Život není vždycky procházka růžovým sadem.

Františka je nešťastná, a neštěstí plodí zoufalé činy. Nevěrníci jsou v plamenech, mladá žena a její syn zachráněni. Závěr knihy vynucuje v myšlenkách čtenáře pokračování. „Přišlo se na to?“ „Co Metud?“ Tyto otázky je dobré zodpovědět. Nelze zhodnotit Františčin čin. Lze buď chápat, nebo odsoudit. V každém případě se čtenář oklepe a je šťastný, že své útočiště nemusí stavět na vraždě.

Tolkienův svět v příbězích Pána Prstenů – z nebezpečí do bezpečí

Na konci trilogie nachází jeden z hrdinů tohoto obrovského, téměř věčného příběhu, své útočiště tam, kde ho hledá většina lidí i dnes – v rodině. Ze spousty dobrodružství najednou Sam přijde domů za svou ženou a... Nechme mluvit samotného Tolkiena: „Nakonec přešli vrchy a dali se Východní silnicí. Smíšek a Pipin potom jeli do Rádovska a cestou si už zase zpívali. Sam zahrnul k Povodí a vrátil se nahoru na Kopec, právě když končil den. Jel blíž a uvnitř Dna pytle spatřil žluté světlo a oheň – večere byla hotova a čekali ho. Růžena ho vtáhla dovnitř, posadila ho do jeho oblíbeného křesla a do klína mu položila malou Elanor. / Sam se zhluboka nadechl a prohlásil: „Tak jsem se vrátil.“³

A tak končí i naše denní příběhy: přicházíme domů, abychom našli útočiště u rodinného krbu, mezi svými blízkými. Tak i Sam je nejspíš ve skutečnosti rád, že už je doma, možná už má svých dobrodružství po krk a plné zuby... Každopádně se vrací k rodině. Tam

³ TOLKIEN, John Ronald Reuel. *Pán Prstenů, Návrat krále*. Praha, 2003. str. 258. ISBN 80-204-0965-3.

lze najít útočiště ve velmi reálné podobě. Pokud rodina funguje a její členové k sobě mají určitý vztah. Nic není ideální, ale milovat přes všechny vady a rozdíly je možné. Pevné rodinné vztahy jsou základem pro celý život a přetrvat mohou ledacos.

Dětská tvorba: Daisy Mrázková: Haló, Jácíčku: kdepak máš svůj pelíšek?

Jácíček je malý zajíček a za kamarádku má Veverku... Tato pozoruhodná knížka, která se dá číst velmi malým dětem, a přitom není ani trochu přihlouplá, dokáže zaujmout i dospělého čtenáře. Příběh obsahuje zrníčka moudrosti. A kde má zajíček své bezpečí? Mohlo by se jednoduše říci, že v pelíšku.

Ale je možné zajít dál: své bezpečí vnímá ve vztahu k nejlepší kamarádce. Je pro něj oporou, důvěřují si navzájem a mají se rádi (Jácíčkovi rodiče dokonce najdou na lístečku napsáno velkými písmeny: VEVERKO JÁ TĚ MILUI). A díky ní najde odvahu postavit se Krtonožce, zlé tetce, která ho pořád ponižuje. Díky Veverce má svou hodnotu, kterou každý potřebuje. Jácíček má tedy bezpečí v pelíšku, rodičích i Veverce. A to mu bohatě stačí.

1. Bezpečí v dětském světě a nejistota ve světě dospělých

1.1. Skácelovy uspávkanky

Jan Skácel napsal pět básnických knih, věnovaných dětem. Uspávkanky, které ilustroval Ota Janeček, byly vydány v roce 1983. Jejich vznik souvisí se Skácelovým příspěvkem do hry Laterny magiky „Sněhová královna“ (H. Ch. Andersen). Napsal do ní šest písňových textů, které pak byly otištěny v programy hry, ale ne pod vlastním jménem, ale pod pseudonymem František Raný, protože tehdy ještě nesměl Skácel publikovat. Tři z nich byly zařazeny do Uspávek. Kniha „Kam odešly laně“ vyšla v roce 1985 k pastelům Josefa Čapka. O bezpečí se dětem stará hlavně rodina, dospělí, kteří sami ovšem možná nebezpečí tuší. Ve Skácelově tvorbě se o klid hlásí hlavně uspávkanky, ale také básně o zvířátkách obsahují atmosféru světa dětí: vše je v pořádku, když usínám, zvířátka umí mluvit a maminka stojí nad postýlkou. Čili rozebereme básně ve sbírkách „Uspávkanky“ a „Proč ten ptáček z větve nepadne“.

Uspávkanky nám představují dětský svět, ve kterém je všechno jinak: staré domy vyhrávají, dokud je lidé nezbourají: představa domů vůči násilí dospělých, kteří chtějí domy zbourat. V dětském světě také, jak známe z pohádek, vítězí vždycky dobro nad zlem, jako třeba v uspávance s popelčíným oříškem, a slabší vyhrávají: myši přelstily kocoury. Jednonoh a stonožka jsou mistrovskou ukázkou dětské představivosti, kterou si Skácel uchovává: začíná slovy, velmi podobnými písničce „poslouchejte, co jsem měl dnes k obědu“, překvapuje slovem „tototání“ a to, že jednonoha rozbolela noha a stonožku tlačí tenisky, kterých má sto, dodává básni nadhled a jemný humor. Chlapec, který dělá stojku na hlavě, má svět obrácený vzhůru nohama, a bojí se, aby neupadl a svět nepřevrátil, což znamená logiku dětí, která přece jen bere všechno *jinak*, než dospělí. Uspávanka s kožíšky a peřinou vypráví, že lidem bylo zima, a tak vynalezli peřinu: a také nenápadně kritizuje dospělé, kteří kvůli kožíšku zabijí zvíře. Uspávanka se studánkou silně připomíná Sládkovu „křišťálovou studánku“, Skácel zde říká studánce, že je „postýlka hvězd stříbrná“.

Shrňme – li tato témata, musíme konstatovat, že Skácel se ve své dětské poezii nebojí novotvarů, např: krutihlav, tototání; protože děti milují nová slova a sami si je vytvářejí. Skácel chápe děti jako poetické bytosti, kterými doopravdy jsou, a tak nepíše jen čistě pohádkové motivy, ale odvažuje se psát i o vose, která píchla Viktorii: polehoučku dětem předkládá vzorce dobrého chování, a také se snaží se probouzet v dětech emoce, které doopravdy uspí. Proto se také v Uspávkankách vyhýbá tématům, která zneklidňují: nikde se neobjeví pohádkoví čerti, kterých jsou dnes plné i písničky pro děti v mateřských školách.

Některé básně se rýmují, většinou aabb, jiné jsou psány volným veršem, který navozuje atmosféru vyprávění.

„Proč ten ptáček z větve nepadne – jdeme se dívat na zvířátka“⁴, proč zrovna zvířátka představují pro Skácela okruh dětem bezpečný? Skácel napsal tuto sbírku k Čapkovým pastelům malého formátu. Laně, které odešly, se pasou na druhé straně obrázku: tady Skácel naráží na problém, který vnímají dnešní děti: v lese už dnes člověk málokdy spatří laně, maximálně tak zajíce nebo veverku. Laně ale neodešly „do věčných lovišť“, ale na druhou stranu obrázku. Tímto je Skácel typický: ve svých dětských básních smutný konec odvrací, dětem ponechává dobré a šťastné konce, protože v dospělosti si jich už tolik nezažijí.

Kos má ještě mléko na zobáku: děti si možná neuvědomí, že ptáci vůbec mateřské mléko nepijí, ale tato podobizna je dětem blízká: také ptáček byl někdy malý a měl svou maminku, Skácel nepřetěžuje děti nějakými složitými přírodopisnými nuancemi, ale přibližuje se jim i tím, co zas tolik reálně není, ale co děti pochopí.

Puma je pro děti „velká kočka“, což ve své podstatě doopravdy je, jako šelma kočkovitá. Báseň o tom, „jaké má ryba I“ je pochopením dětské námahy ohledně záludností českého jazyka a pravopisu. Mnohé děti stráví půlku svého dětství „studiem“ vyjmenovaných slov, násobilky a podobných pedagogických pochutin. Ale básník je chápe, a tak jim s úsměvem napíše legrační báseň o rybách. Ty jsou doopravdy ošemetné – ryby plují, rybí hlava... V básni „luna a pes“ se objevuje motiv psa, který vyje a štěká na měsíc: je zde i průpovídka: „pes, který kouše, neštěká“.

Shrneme – li to, zjišťujeme, že Skácel bravurně kličkuje mezi dvěma pohledy: jednak zjednodušit svět zvířat, a jednak dětem přiblížit, jak tato zvířata doopravdy žijí a jejich skutečné vlastnosti, potřeby atp. Zvířata mají jiné vnímání světa, jakýsi pověstný šestý smysl. Pes dokáže pochopit depresi svého páníčka, kočka dokáže rozeznat náladu své majitelky. Skácel chápe blízkost dětského a zvířecího světa, jakožto světa o něco jednoduššího a koneckonců i milejšího, než je pragmatický a znuřený svět dospělých. Oni musí do práce a prát prádlo, opravovat prasklé pneumatiky a uvařit večeři. Děti mohou zůstat ve svém světě panenek, autíček a zvířat, který je doopravdy daleko bezpečnější. Protože děti jsou dospělým světem chráněni, to maminka a tatínek pomáhají tomu, aby svět jejich dcery nebo syna byl stále takovým, bezpečným a jistým.

⁴ SKÁCEL, Jan. *Básně pro děti*. Brno, 2005. str. 90. ISBN 80-238-9130-8.

Uspávanky a ukolébavky

Již odedávna se dětem před spaním četly pohádky nebo zpívaly písně. Jedna velmi známá krásná ukolébavka je dílem Zdeňka Svěráka a Jaroslava Uhlíře. Odkazuje na téma zvířátek v lese, jako mnoho autorů písní a „dětské“ poezie. Unavený mraveneček, který celou noc pracoval, a jeho maminka, která mu odestlala lůžko a hladí ho tykadly, toto má všechny atributy pro dobrou ukolébavku.

Proč zrovna básně a písně na dobrou noc? Odpověď je jednoduchá: děti se večer mohou bát tmy, samoty... Mnoho dětí přijde v noci do ložnice rodičů, některé děti se pomočují, zůstává to, že noc je může stresovat nebo i děsit. Je důležité dětem před spaním dát jistotu, že je milováno, a že žádní bubáci nejsou... Což má spíš u rodičů opačný směr: občas své děti rádi postraší čerty: „a když budeš zlobit, přijde čert“... Ještě štěstí, že děti v tuto dobu čerty nevnímají jako duchovní bytosti, démony; protože jinak by se bály ještě daleko víc.

Poetické texty určitě mají své místo v četbě dětem. Jak jinak by se malé dítě naučilo lásce k příběhům a knihám, než tak, že mu čtou rodiče? Nějakou dobu byla v České republice kampaň za předčítání knih dětem. „Mezinárodní týden čtení dětem“, potažmo „Celé Česko čte dětem“ byly akce, ve kterých se aktivně podílel Michal Viewegh. Vznikly v roce 2006, probíhaly od 1. do 7. června ve městech i vesnicích, a to nejen v České republice, ale i Polsku.

K ukolébavkám jen tolik, že já osobně jsem se s nimi také setkala, v podobě křesťanských písní: „Usnul již celý náš dům“ nebo „Podvečer tvá čeládka, co k slepici kuřátka...“, a přiznám se, že význam sousloví „podvečer tvá čeládka“ stále ještě nechápu, ale to vůbec neubírá na kráse písně. Hodlám svým dětem zpívat ukolébavky, protože to má na psychiku dítěte doopravdy velmi pozitivní vliv, vím to ze své zkušenosti.

Uvádím tedy Svěrákovu / Uhlířovu ukolébavku, jako zdařilou, zejména roztomilou a při tom rozumnou.

Mravenčí ukolébavka

„Slunce šlo spát / za hromádku klád / na nebi hvězdy klíčí. / Už nepracuj, mravenečku můj, / schovej se do jehličí. / R: Máš nožičky uběhané, / den byl tak těžký. / Pojď, lůžko máš odestlané / v plátku od macešky. / Spinká a sní / mravenec lesní / v hromádce u kapradí. / Nespinká sám, / s maminkou je tam, / tykadlama ho hladí.“⁵

Neuvěřitelně něžná píseň o roztomilém mravenečkovi dovede zasáhnout i srdce dospělého. Na rozdíl od mnohé dnešní tvorby pro děti není prvoplánová. Obsahuje zvířátka, postýlku a maminku, vše, co děti ocení a čím žijí. A tak malé dítě také začne toužit po

⁵ SVĚRÁK, Zdeněk – UHLÍŘ, Jaroslav. „Není nutno...“. Praha 1994. str. 14-15. ISBN 80-85625-37-7.

měkkém loži, a snad půjde spát o něco ochotněji, než jindy. A to je pokaždé účel ukolébavky. Naladit dítě na spánek, navodit dobré sny, uklidnit. Zde je bezpečí velmi důležité. Na místě málo bezpečném malé dítě neusne, s jistotou ne. Proto je důležité příjemné prostředí. Možná se bojí tmy nebo bubáků, ale krásná ukolébavka jim může pomoci strach překonat.

Mravenečkův těžký den končí v náruči maminky, tak také mnoho lidí usíná rádo v něčím objetí. Právě tato skutečnost je velkým atributem bezpečí. Ať už náruč maminky, partnera nebo dokonce Boží. Večer a noc strávená v blízkosti milovaného člověka je to nejkrásnější, co může po těžkém dni upracovaného, unaveného člověka i mravenečka potkat. Proč chtít více? Toto stačí.

Uspávanka se starými domy obsahuje několik důležitých momentů, které je dobré rozebrat. Skácel některé verše rýmuje, takže získávají více dojem „poezie pro děti“, více ukolébávají. Báseň začíná tím, že měsíc přiváže hedvábnou nití hvězdy na nebi, a když jsou hvězdy svázané a drží je sochy v dešti, začnou domy „vyhrávat“. Ten, kdo někdy viděl právě takovou ulici se starými domy, kterých je v naší zemi více než dost, tu hudbu možná slyšel. Staré domy vypráví o své době, dojímají nás svou starou krásou, které si povětšinou nevšímáme, ale pokud se „naladíme“ na jejich hudbu, můžeme leccos získat.

Krásnou představu domů ale doslova nabourává skutečnost, že je někteří lidé budou chtít zbourat, že ulice oněmí, hudba se ztratí a melancholická představa nejstarší ulice v městě ztratí své kouzlo. Dříve se možná do hudby přidalo strašidelné mňoukání koček na střeších nebo ještě strašidelnější sýček, ale až domy dožijí svůj prastarý život, tak už z toho žádná hudba nezbude. Lidé na místě staré uličky postaví přeplněné sídliště, nebo ještě lépe: nákupní centrum se spoustou slev. Skácel si váží starých domů, které přeneseně můžou znamenat úctu k babičkám a dědečkům, kteří mohou také vypadat „na zbourání“, ale mají ve světě své hodnotné místo.

Hedvábná hudba starých domů tedy stále ještě trvá, a děti se nemusí bát, že by utichla. Domy hrají na basu, čelo, hoboje, buben, cimbál a dvoje housle: což opět evokuje záležitosti dnes zapomínané: takovéto nástroje hrávaly dříve na vesnických tancovačkách a zábavách: dnes už je taková hudba dostupná pouze jako dechovka a ta už dnes nikoho pod 40 let nezaujme, i tak je jiná... Kdo ví, jak by vypadala taková hudba. Skácelova hudba navozuje uklidnění a bezpečí pro každého, kdo si ji při usínání poslechne.

1.2. „Dospělá“ versus „dětská“ tvorba

Skácelova sbírka: „A znovu láska“ je velmi výmluvná, už proto, že nebyla dokončena: autor zemřel. Měl samozřejmě své plány, jak tuto sbírku dokončit, původně měla obsahovat

vybrané milostné básně již vydané a zčásti novou tvorbu. Nakonec autor původní záměr neuskutečnil a z milostných básní zůstal jen název sbírky. Pořídil ještě opisy hotových básní a rozčlenil je do tří oddílů. Skácel chtěl ještě sbírku obohatit o další básně, zejména do posledního oddílu, ale...

Jiří Opelík píše v doslovu, že Skácel dostal v červnu Petrarcovu cenu a v září byla další cenou slovinská Vilenica, jenže 7. listopadu 1989 zemřel. Ale přesto, že sbírka dokončena není, je velmi celistvá, prožitá a neskutečně silná. Obsahuje životní výpověď zkušeného člověka, který mnohé poznal, a přesto mnohé stále neví a nechápe. Skácel se nesnaží moralizovat, nesnaží se o patetickou vysokou poezii plnou vzletných slov. Stačí mu motivy mlýnice, čmeláčka a suchopýru. Každá báseň vypovídá o básníkově nitru, dotýká se témat milostných, přírody, ale i palčivých otázek člověka. Mnohé tne do živého.

Motto této sbírky zní poeticky, ale i velmi důležitě a naléhavě: „A znovu láska, znovu odedávna, zpovzdálí překáží smrti.“ Láska sice není silnější než smrt, ale je silná tak, jako smrt. „Polož si mě na srdce jako pečeť, jako pečeť na své ramě. Vždyť silná jako smrt je láska, neúprosná jako hrob žárlivost lásky.“⁶ Tolik k tomu má Písmo Svaté. Skácel se zde nevyhýbá tématům smrti, zobrazuje lidi nejen šťastné a zamilované, ale i smrtelné a unavené životem. Překážení lásky je malou jistotou, která člověka provází. Ať už jde o překlenutí smrti křížem, nebo o růži položenou na hrob. Smrt tady na pozemském světě vždycky vyhraje, a partner zemře a pak už zbývá jen čekat na vlastní konec. Ale v duchovním světě smrt patří do starého železa...

Rozporu jistoty dětského světa a nejistoty světa dospělých se Skácel v této sbírce věnuje často, nejvíce je nejspíš čitelný v básni: „Vánoce dospělých“, kde píše o radosti dětí, kterou mnozí dospělí ztrácejí a pak jen tiše závidí. Pro bezdětné páry tak zůstává možnost, že jsou sami sobě dětmi, což může působit smutně. A také to smutné zůstává... Znovu zde ukazuje, jak obrovské bezpečí skýtá dětský svět: vždyť v něm ještě nejsou atomové bomby, i když brzy budou; v něm často není ani desetina zla, které na světě doopravdy existuje. Děti totiž ještě zlomky neumí. V dětském světě existuje pouze zlá sousedka, na kterou dítě rádo vyplazí jazyk, když se otočí; nebo bubák, ale toho zažene lampička na nočním stolku. Svět dospělých už zná většinu toho zla, které malé dítě nevnímá.

Potřeba všech nepatrných věcí. Skácel poukazuje na drobnosti, kterých si dospělý přestal všimnout; takže dítě objeví na zahradě čmeláka, a jeho maminka se nad tím vůbec nepozastaví, proč také, musí dělat svou práci. Básník dobře ví, co je na světě to potřebné.

⁶ BIBLE. Praha, 1990. Píseň písní, 8; verš 6

Právě ty drobnosti jsou kolikrát nejdůležitější: polibek na rozloučenou a v duši věčná vzpomínka na něj; klidný večer pod rozsvícenou lampou, knížka otevřená na oblíbeném místě... A tento básník to vše dobře ví a všímá si toho. Skácelovy poslední verše neobsahují tečku, a právě proto působí tak naléhavě – bez tečky jako s bolestným vykřičníkem za posledními slovy. I v jiných básních jsou konce velice „silné“ a přesvědčující, mluví se o bezpozití včerejšího dne, o hnízdech, která jsou beze střeš, nebo je zakázáno vyzpívat se z tmy.

Skácelovo pojetí dětství je integrální součástí Skácelových sbírek. „Jeho atributy samozřejmě i nadále zůstávají humna, sad, vlaštovčí hnízda, žebříňák, pastviště a závěje vroubící zimní cestu, ale celkově je dětství fluidnější, tj. duchovnější: víc než rodný dům je to teď pohádka, víc než vesnický hřbitov strach, jakým se bojí děti, víc než večerní cesta na voze úžas a slitování.“⁷ Vzpomínka na dětství je nejvíc, více než dětství samotné... Dětství, které lze přitáhnout do přítomnosti. Dětství není jen čistá minulost, ale minulost důrazně zpřítomněná. Vzpomínka je pro Skácela záležitost ozitivní, jakoto setrvání v čase, zatímco zapomnění, jakožto vyčlenění z času, je nástroj zla.

Smrt Skácel chápe jako něco, co je v řádu života. Smrt pro něj rozhodně není nějaký „antiživot“. Život, včetně smrti, je korelátlem času. Skácel je básníkem toho, co trvá, toho, co je v čase. S časem zachází ve své poezii jemně. Nedomnuje v ní polarita prchavosti a trvání, ale „čas“ a „ne-čas“. Trvání se stává pouze v čase, je to doslovně plnost času. Skácel dává trvání i pomíjivým okamžikům. „Bezpozití včerejšího dne“, „Příští dávno je už za námi“... tato sousloví dokazují básníkovy časové spletnosti, jeho slabost pro staré, jeho vyvolávání trvalého a věčného, které zpřítomňuje i samotnou budoucnost. Věčnost vnímá jako prodlouženou přítomnost, skrytou v oparu budoucnosti.

1.3. Skácel versus Vrchlický

Básně Jaroslava Vrchlického obsahují motivy přírody jako zdroje bezpečí. Tentokrát to nejsou ani tak zvířata jako lesy, stráně, svěží vzduch, oblaka a déšť. Ne nadarmo říká Vrchlický: „Má duše byla les“. V básni: „Jarní“ říká:

„Skřivánek vylít do mraku a jásá / a z lemu šedých oblaků / na svět, jenž plný zázraků, / déšť zpěvných perel střásá.“⁸

Motiv přírody a jara je Vrchlickému i Skácelovi společný. Oba vnímají krásu a pokoj, který zažíváme, když poprvé na jaře vyjdeme do přírody. Oba mají cit pro optimistické ladění, protože jak jinak žít život, než tak, že ho prosvětlujeme láskou a prodchneme nadšením. Svět

⁷ SKÁCEL, Jan. *A znovu láska*. Praha, 2011. str. 68-69. ISBN 978-80-7429-129-6.

⁸ VRCHLICKÝ, Jaroslav. *Kalný krystal*. Praha, 2002. str. 13. ISBN 80-7257-792-1.

je doopravdy plný zázraků, a básníci to vidí. Tyto Vrchlického básně pro děti příliš nejsou, některé jsou složité, některé obsahují odkazy na nejrůznější znalosti, takže jim leckdo neporozumí, ale přesto v něčem vychází z dětského světa: právě v onom nadšení pro drobné věci, nadšení pro všeobjímající lásku, které jsou jeho básně plné až k prasknutí.

Poezie tohoto českého „učebnicového“ autora se v leccem podobá Skácelově tvorbě. Vrchlický vnímá všemi smysly přírodu, opěvuje lásku, občas sice propadá splínům, ale dokáže se z nich dostat právě pomocí něčí lásky, kterou může opětovat. Váží si lidského společenství, snaží se, aby v jeho básních šlo o dobro, což ovšem neznamená, že by pro něj zlo neplatilo, spíš naopak. Má pochopení pro slabé, pro pády a nedokonalou podstatu člověka.

Rozdíly v tvorbě těchto autorů nejsou tak markantní, ale přesto se dají najít. Vrchlický nevidí ve všem dětství, více moralizuje (ale s citem). Jeho básně se rýmují (abba), a to ve velké většině. Má ve svých básních často reflexe na jiné spisovatele, některé básně jsou uvedeny latinským názvem, nebo se odvolávají k nejrůznějším mýtickým postavám (Orfeus). Témata básní nejsou zas tolik analogické tématům Skácelovým, což je samozřejmé proto, že každý básník píše v podstatě o něčem jiném, každý básník má jiné touhy, přesvědčení.

Ve Vrchlického básních se objevuje i motiv hudby: „Mně v hloubi srdce vždycky láska zpívá“⁹, a zvláště v básni: „Hudba v duši“. Jeho hudba je jakýmsi vnitřním pojátkem lidských duší. Lásku básník nazývá „ptákem, jenž v kleci světa zpívá“, „pokladem nezmenšeným časem“, „úlem medu věčně plným“ a „hvězdných sfér tou nejtajnější hudbou“. Skácel má ve svých básních lásku zakrytou jakýmsi lehkým závojem, v „dětských“ básních jí rozhodně nemrhá a nestaví ji na odiv. Vrchlický naopak lásku opěvuje viditelně, na odiv. Vnímá ji jako sílu k životu, to něco, o čem se může zpívat celá léta a nikdy to nezevšední.

Hudba obou básníků je v leccem jiná, ale právě lásku mají společnou.

1.4. Psychologická sonda I.

Bezpečí v dětské duši se dá vypátrat nejlépe psychologicky. V této podkapitole se budu zabývat třemi momenty. Za prvé osobností dítěte, a tím, jak daný temperament zvládá pocity strachu a ohrožení. Každé dítě je jiné a jeho osobnostní schopnosti, rysy, temperament a charakter vypovídají o tom, jak strach zvládá a také v budoucnosti bude zvládat.

Dalším momentem je partnerství rodičů, kterému také věnuji pozornost. Děti nesmírně ovlivňuje vztah jejich rodičů. Pokud je nalomený, dítě strádá. Dítě rodičů, kteří spolu mají špatný vztah, nebo již vůbec žádný; bude méně odolné vůči pocitům strachu a úzkosti. Pro

⁹ VRCHLICKÝ, Jaroslav. *Kalný krystal*. Praha, 2002. str. 42. ISBN 80-7257-792-1.

dítě je důležité mít matku a otce, kteří se mají rádi, komunikují spolu a tím vytváří harmonické rodinné prostředí.

Třetím momentem jsou vlivy výchovy. Ty jsou nesporné, výchovu si s sebou dítě nese do dospělosti a ovlivňuje ho celý život. Emoční vývoj a přijímání strachu může být také pevně zakotvené ve výchově. Uvádím negativní vlivy výchovy na prožívání strachu.

Temperament dítěte a jeho vliv na prožívané strachy (strach jako opak bezpečí)

Temperament se chápe jako základní osobnostní komponenta, jako most mezi tělem a osobností, který vysvětluje lidské prožívání a chování. Z mnoha teorií temperamentu se budeme zabývat Teorií temperamentových bloků osobnosti od Thomase a Chessové.

Podle jejich 30 let trvající studie sestavili model temperamentu na 9 dimenzí – bloků:

1. úroveň motorické aktivity
2. převládající emoční ladění
3. intenzita emoční odezvy
4. podnětový práh
5. rozpětí pozornosti
6. přijetí nebo vyhýbání se novým podnětům
7. adaptabilita
8. rozptýlitelnost
9. rytmus biologických funkcí

Z těchto dimenzí rozlišují 3 základní temperamentové typy:

SNADNÝ TYP: pozitivní emoce, mírná intenzita odpovědí na podněty, pravidelnost biologických rytmů, cca 40% dětí

OBTÍŽNÝ TYP: negativní ladění, vysoká intenzita odpovědí na podněty, nepravidelný biorytmus, cca 10% dětí

POMALU SE ROZEHRÍVAJÍCÍ TYP: mírně negativní ladění, pomalé přizpůsobování se změně, sklon k pravidelnosti, cca 15% dětí

35% dětí nebylo zařazeno.

Podle vývojově interakční teorie od Busse a Plomina se emoce strachu a hněvu ve vývoji dítěte postupně vydělují z úzkosti – strach ve 3. měsíci, hněv ve 14. měsíci života. Strach má vyšší hodnotu pro přežití.

Partnerství rodičů a jeho vliv na dětský svět

Dobré partnerství rodičů zajišťuje kvalitu rodičovství a dobrou sociální a emoční adaptaci dětí, to dokazují výzkumy o manželské spokojenosti. Ve funkčním partnerství fungují rodiče jako socializační tým – podporují se navzájem ve výchově dětí. V dysfunkčním

partnerství je dítě vystaveno riziku, že nebudou uspokojeny jeho emoční potřeby, je vystaveno stresu a také přejímá špatný model svých rodičů. Konflikty rodičů jsou pro dítě zátěžová situace, ale záleží na podobě a průběhu konfliktů.

Zde je použit specifický emoční model, který vychází z principů teorie sociálního učení A. Bandura: v průběhu konfliktu dítě zrcadlí chování rodiče stejného pohlaví. Také se můžeme zmínit o teorii emoční jistoty (Davies, Cummings), která zastupuje názor, že emoční procesy, které se vyvíjí, když je dítě svědkem konfliktu rodičů, má vliv na emoční jistotu dítěte a adaptační potíže. Negativní vliv mají konflikty specifické svým charakterem, dynamikou a obsahem: riziková je agrese, vyjadřování silných negativních emocí a zapojování dítěte do průběhu konfliktu. Tyto rizikové konflikty ohrožují emoční spokojenost dítěte. Rozhodujícím motivem pro reakce dítěte je zachování pocitu emoční jistoty.

Dalším možným problémem je rozvod: v České republice je nadprůměrná intenzita rozvodovosti. Je to složitý a komplexní problém, mnoho zažívaných emocí moduluje vliv této události na stav dítěte – může vzniknout trauma. Výzkumy prokázaly zachycení rizikových a protektivních faktorů, které modelují působení rozvodu.

Protektivní faktory:

- * přechod do harmonického prostředí bez konfliktů partnerů
- * oba rodiče se účastní na péči o dítě
- * rodič je schopen poskytnout emoční podporu, sám se s tím musí vyrovnat, důležité je dodržení hierarchie rodič-dítě
- * rozvedení manželé se akceptují a nezatěžují negativními postoji dítě
- * rozvedená rodina má přiměřenou sociální oporu – přátele, příbuzné
- * dobré materiální zabezpečení rodiny

Bohužel, zajištění všech těchto faktorů je téměř nemožné. Důležitou roli hraje samozřejmě věk, pohlaví a osobnost dítěte. V oblasti zkoumání vlivu věku dítěte jsou zjištěny inkonzistentní výsledky, každopádně platí slova Matějčka, který tvrdí, že neexistuje věk, ve kterém by dítě rodinným rozvratem netrpělo. Výzkumy ohledně pohlaví se opět liší, stírají se rozdíly. Větší výsledky má zkoumání osobnostních charakteristik dětí, kterých se rozvod týká.

Snáze se adaptují děti s vnitřním místem kontroly (internal locus of control), vysokým sebehodnocením, snadným temperamentovým typem (viz kapitola o temperamentu dítěte) a inteligentní děti se smyslem pro humor. Studie Kirmanenové a Lahikainenové zkoumaly vztah mezi negativními zážitky dětí a vyjádřenými strachy u dětí, které trpí stresem v rodinném prostředí – rozvod, alkoholismus. Výsledky prokázaly, že tyto děti mají strachů více, ale neprokázaly zvýšeno bázlivost obecně.

Hetheringtonová poukazuje na to, že děti z rozvedených rodin jsou více ohroženy emočními, sociálními, behaviorálními i studijními problémy, ale přesto mají velkou pravděpodobnost se vyvinout ve stabilní jedince. Pro optimální vývoj dítěte je důležité nekonfliktní rodinné prostředí se dvěma rodiči, kterou v současnosti nemají všechny děti.

Výchovné vlivy

Pro upřesnění pojmu: výchovou nazýváme vztah rodiče a dítěte, výchovný postoj rodiče zrcadlí celý jeho vývoj – jeho vztah k vlastním rodičům, jeho schopnosti, inteligence... Vývoj rodičovských postojů má podle Matějčka počátky už při rané citové vazbě k primárnímu vychovateli. Výchova je tedy ovlivňování dítěte dospělými členy rodiny, úmyslné i neúmyslné. Obecnější znak výchovy je podpora vývoje dítěte, nikoli podněcování negativních emocí – strachu nebo úzkosti.

Pro zdravý emoční vývoj je nutný pocit bezpodmínečného přijetí, který akceptuje osobnost, je tolerantní, ale má jasné hranice a předem daná pravidla. Optimálně by dítě mělo mít dostatečné emoční zázemí a jistotu, ale má být také konfrontováno se zátěží – aby překonávalo takovou míru ohrožení, která odpovídá jeho osobnostnímu vývoji, čímž se zvyšuje sebevědomí. Důležité jsou reakce dítěte na běžné zátěžové situace.

Výchovné vedení dítěte, které podporuje vznik strachu: nedostatečné citové přijetí dítěte, liberální výchova – nezájem, nedůsledná výchova, autokratická výchova, přetížení dítěte a nadměrně ochraňující výchova, která způsobuje závislost na rodičích.

2. Hledání jistoty v duchovní oblasti

2.1. Biblické texty o bezpečí a jistotě

Žalmy

Pokud jde o jistotu, kterou mnozí v náboženství a v Bohu nacházejí, o té se v Bibli píše velmi často, zvláště v Žalmech. Uvádím zde několik známých i méně známých textů, které se tématu bezpečí věnují.

Žalmy často skládal král David, velký především pro mnoho Židů, kteří stále mají píseň: „David, melech Yisrael chai, chai ve'kayam.“ Což je v překladu: „David, král Izraele žije a existuje!“ Bůh těchto Židů je velmi mocný a svrchovaný. Nikdo si ho nemůže předělat, naklonit nějakou lstí. Bůh Hospodin je blízko pouze těm, kteří ho milují. Nestojí o oběti, o pocty, jako by se mohl nakrmit nějakými obětními zvířaty... Hospodin vyžaduje lásku, je „žárlivě milující“. Takového Boha uctívají i křesťané. Jak moc se věřícím lidem daří najít bezpečí, je spíše řečnickou otázkou...

Žalm 91

„Kdo v úkrytu nejvyššího bydlí, / Přečká noc ve stínu Všemocného. / Říkám o Hospodinu: / „Mé útočiště, má pevná tvrz / je můj Bůh, v nějž doufám.“ / Vysvobodí tě z osidla lovce, / ze zhoubného moru. / Přikryje tě svými perutěmi, / Pod jeho křídly máš útočiště; / Pavézou a krytem je ti jeho věrnost.“¹⁰

Tento text odkazuje na Boží ochranu. Člověk, který v ni doufá, má daleko větší šance, protože Boží možnosti převyšují lidské. Bible píše o tom, že máme nepřekonatelné možnosti, pokud jsme zakotveni v Boží lásce a v jeho moci. Zde se doopravdy dá najít bezpečí, a to dokonce mnohem účinnější, než jakékoli jiné. Už to není jen bezpečí provizorní, jakési duševní placebo, ale bezpečí oproti opravdovému zlu, které může být velmi zákeřné.

„Byť jich po tvém boku padlo tisíc, / byť i deset tisíc tobě po pravici, / tebe nestihne nic takového.“¹¹

Na Boží sílu se věřící může spoléhat i ve velkém nebezpečí, dokonce, i když se zdá vše prohrané. I v tom nejhorším vnitřním boji, nejen v bitvě nějakého velkého krále, i v boji duševním může člověk spočívat v náruči svého stvořitele. Protože ten je mocnější, než jakékoli vojsko, mocnější, než zlo. Proto Boží bezpečí nelze zničit. Věřící má obrovskou jistotu v síle svého vládce.

¹⁰ Bible. Praha, 1990. Žalm 91, 1 - 4

¹¹ tamtéž, Žalm 91, 7

„Dám mu vyváznout, neboť je mi oddán, / budu jeho hradem, on zná moje jméno. / až mě bude volat, odpovím mu, / v soužení s ním budu, / ubráním ho, obdařím ho slávou, / dlouhých let dopřeji mu do sytosti, / ukáži mu svoji spásu.“¹²

Bezpečí se dá také nazvat „hradem“. Hospodin oddanost svých služebníků odmění svým velkým požehnáním, ale toto je pouze lidské vidění celé záležitosti. Bůh nechce nadvládu nad bezmocnými loutkami, chce lásku lidí, kontakt s nimi. Za to nabízí svou přítomnost. Přibližuje se lidem tím, že jim říká, „co za to“. Ale ti, kteří si ho zamilují, brzy pochopí, že o výměnný obchod nejde, na rozdíl od pohanských náboženství. Jediný Bůh nabízí náruč, ne hromadu výhod typu „úrodná pole“ a „zničení nepřátel“. Vnitřní pokoj a mír, šalom je doménou židovského i křesťanského Boha. Ten, kdo v něj věří, už se nikdy nemusí bát jakékoli hrozby, má uvnitř svého srdce mocnou zbraň. Boží lásku, bez které to u Hospodina nejde.

Žalm 133

„Jaké dobro, jaké blaho / Tam, kde bratří bydlí svorně! / ... / Tam udílí Hospodin své požehnání, / život navěky.“¹³

Podle Bible je požehnání udíleno tam, kde je „svornost“. Toto slovo může působit archaicky, ale je velmi výstižné. Dalo by se nejspíš říci i „jednota“, ale to nevyjadřuje přesně vztah těchto lidí. Požehnání přichází na ty, kteří sice nemají sílu na život přesně podle desatera, ale kteří milují své bratry a sestry, kteří se nechtějí stále hádat nebo prosazovat sami sebe. Svornost znamená žít spolu v míru a lásce. A právě k těmto lidem se Bůh přiznává, nejen požehnáním na zemi, ale i věčným životem v nebi.

Žalm 40

„Všechnu naději jsem složil v Hospodina. / On se ke mně sklonil, / Slyšel mě, když o pomoc jsem volal. / Vytáhl mě jámy zmaru, / Z tůně bahna, / Postavil mé nohy na skálu, / Dopřál mi bezpečně kráčet / A do úst mi vložil novou píseň, / Chvalozpěv našemu Bohu. / Uvidí to mnozí a pojme je bázeň, / budou doufat v Hospodina. / Blaze muži, / který doufá v Hospodina.“¹⁴

Ten, kdo „doufá v Hospodina“ může kráčet bezpečně, protože jeho strážce nikdy nespí a poslal své anděly. Bůh dobře ví, jak těžké je pro lidi chovat se „správně“ – někteří lidé mají problém zachovávat i lidské zákony, natož pak zákony stvořitele. Není to o plusových nebo minusových bodech, není to tak, že by Bůh s nadšením počítal hříchy. Abrahamovi přičetl

¹² BIBLE. Praha, 1990. Žalm 91, 14-16

¹³ tamtéž, Žalm 133; 1,3

¹⁴ tamtéž, Žalm 40, 1-5

Bůh víru za spravedlnost. Abraham věřil tomu, kdo k němu promluvil, a v tom byla jeho síla. Nebyl dokonalý, udělal hodně chyb, ale právě jeho víra ho zachránila. Doufal v Hospodina, a to se stalo jeho útočištěm, bezpečným místem.

A Hospodin mu dopřál bezpečně kráčet. Boží ochrana nemá žádné hranice, omezení nebo slabiny. Jsou tu totiž andělé, kteří nesou v náručí své svěřence. Stvořitel neponechal bezpečí svých milovaných náhodě. Chrání je, chrání je a bude je chránit. Až do konce tohoto světa. Nevyžaduje dokonalost. Sklání se ke svým milovaným a nabízí svou lásku a ochranu. Mnozí odmítnou, ale ti, kteří složí svou naději u něj, mají své bezpečí jisté. Už se nemusí bát zlého, ani smrti. Protože jejich ochránce přemohl i samotnou smrt.

Danielovo bezpečí

Velmi výmluvný je biblický příběh o Danielovi. Tento mladý muž a jeho druhové byli vybráni k tomu, aby byli vyučeni a vychováni pro službu králi. Přesto, že se ocitli v královském paláci, kde mohli pojídat „královské lahůdky“, zachovávají si svou víru a své obyčeje. Vymohou si, aby se nemuseli poskvřňovat královými jídly a jedí ovoce a zeleninu. Vypadali na těle krásnější a na duši bystřejší než ostatní mladíci. Kvůli králově příkazu klanět se soše, který neuposlechli, byli vhozeni do rozpálené ohnivé pece. Už jen muži, kteří je tam vhodili, zemřeli, takový to byl žár.

„A ti tři muži, Šadrak, Měšak a Abed-nego, padli svázaní do rozpálené ohnivé pece. Tu král Nebúkadnesar užasl a chvatně vstal. Otázal se královské rady: 'Což jsme nevhodili do ohně tři svázané muže?' Odpověděli králi: 'Jistěže, králi.' Král zvolal: 'Hle, vidím čtyři muže, jsou rozvázaní a procházejí se uprostřed ohně bez jakékoli úhony. Ten čtvrtý se svým vzhledem podobá božímu synu.'“¹⁵

Ano, tito muži, kteří se na svou víru a své bezpečí spolehli, byli zachráněni. Tak to je i v dalším známém Danielově příběhu, jeho Bůh ho zachraňuje ve lví jámě. Absence strachu, tak se dá nazvat Danielova víra. Víra i láska zahání strach. Daniel i jeho přátelé odpovídají, že jejich Bůh je může i nemusí zachránit, ale oni ho v každém případě poslechnou. Jejich absolutní důvěra všechny okolo překvapuje, až děsí. A jejich Bůh se rozhodne je zachránit. I v peci, i v jámě se lvy. Král ráno běží k jámě, svíraný strachem o Daniele. Ale ten se v klidu prochází mezi šelmami, které mu nezkřivily ani vlásek. Danielovy nepřátele lvi sežerou ještě dřív, než dopadnou na dno jámy.

Daniel o bezpečí ani nepřemýšlí. Počítá s Bohem a vkládá v něj svou nejhlubší důvěru. Bůh se mu odplatí mnohonásobně. Ale Daniel o nějakou odměnu nebo odplatu ani nestojí.

¹⁵ BIBLE. Praha, 1990. Daniel, 3, 23-25

Boha vyzývá proto, že ho ze srdce miluje, ne kvůli nějakým privilegiím. Nevnímá víru pohansky, něco za něco. Vztahuje se ke Stvořiteli a neočekává nic, jen jeho přítomnost.

Blahoslavenství

Ježíšovo Kázání na hoře. Biblický text, který slibuje velmi mnoho, i tak se dá nazvat pátá kapitola Matoušova evangelia. Ježíš není jen náboženský učitel, který moralizuje a kritizuje lidské životy. Nabízí alternativu a také určitá zaslíbení pro jeho následovníky, kteří se jeho učením budou řídit. Nejsou to suché příkazy, ale ani sladká lákadla. Blahoslavenství slibují vyšší poklady, než může člověk na zemi potkat. Výjimečné odměny.

„Blaze těm, kdo působí pokoj, neboť oni budou nazváni syny Božími.“¹⁶ Ježíš směle slibuje nebeské výhody všem, kdo ho touží následovat. Pokoj je dnes velmi vzácnou záležitostí. Své bezpečí a hodnoty lidé střídají a proměňují, jak jim to přijde na mysl, podle nálady a vkusu. Ježíš Kristus zaslubuje opravdové zakotvení. Jakožto Boží dítě má každý věřící mnoho privilegií vůči zlému. Pokoj, který má přijít, je velkým zaslíbením, které přitahuje. Ti, skrze ně pokoj přichází, budou velmi požehnáni.

Boží zaslíbení, co se týče ochrany... Nejsou to plané sliby, jsou to jistoty, které člověk jinde nenajde. Ježíš dokáže srdce proměnit, a ze zatrpklých se stanou důvěřující, z neklidných pokojní. Ježíš trpěl i naše utrpení. Věděl, co to je, ztrácet se v lidském životě a plazit se po pustinách lidského bytí... Chápal lidské nepokoje a nervozitu. Pramení z nedůvěry k životu, z pozemských starostí. Ježíš říká, že se nemáme starat o své materiální potřeby, že o nich Bůh dobře ví...

„Blaze milosrdným, neboť oni dojdou milosrdenství.“¹⁷ Tento text je nejen utěšením pro ty, kteří utěšují druhé, ale také velkým zaslíbením pro ty, kteří mají v srdci místo pro trpící. Právě milosrdenství je často zdrojem bezpečí a jistoty, nejen u ubohých, ale i u pomáhajících. Služba druhým je nezapomenutelná: každý, kdo někdy zažil bezmoc a byl odkázán na péči a pomoc druhých, ví, o co jde. Jak moc člověk prožívá vděčnost k těm, kterým už možná nebude moci jejich dobrotu odplatit. Ale to není podstatné. Podstatný je fenomén bezpečí právě u slitování a milosrdném jednání s lidmi, kteří si mnohdy slitování nezaslouží. Ale lidé, kteří se chovají ke všem dobře a kteří neváhají ošetřit rány svých nepřátel, právě tito lidé nakonec milosrdenství okusí. A rovnou z ruky samotného Boha Abrahamova, Izákova a Jákobova. A Boha všech, kdo ho také následují.

I sami milosrdní potřebují milosrdenství a často po něm touží. Člověk potřebuje, aby se k němu někdo s pozorností sklonil a pomohl mu jít dál, zvedl ho z prachu a postavil na

¹⁶ BIBLE. Praha, 1990. Matouš 5,9

¹⁷ tamtéž, Matouš 5,7

nohy. Nezasloužené milosrdenství potěší, povzbudí a zbuduje každého, kdo ho dostane. Bůh jím nešetří. Ti, kteří následují jeho příklad a sami milosrdenství prokazují, tím získávají obrovské bohatství v nebi. Stačí někdy jen málo, a dokážeme vyvolat úsměv na ztrápeném obličejí, setřít slzy. Být milosrdný je velkým posláním, ale zvládnout ho může v podstatě každý.

„Blaze tichým, neboť oni dostanou zemi za dědictví.“¹⁸ Tichými dokážou být v podstatě pouze lidé vnitřně vyrovnaní, kteří se neperou neustále s neklidnými myšlenkami. Nechají ztichnout své srdce a uslyší v něm hlas tichý. Je pravda, že někteří lidé jsou tiší zkrátka jen povahou, ale zde je myšlen životní postoj člověka, který se nenechá „vyhecovat“ ke zlému a snáší stres a životní útrapy hrdinně, bez zbytečných řečí a nadávek. Tiší mají u Boha výhodu, a zaslíbují jim zemi. Protože ti tiší, vyrovnaní a klidní jsou vkusnou ozdobou své společnosti. Právě oni vnášejí do života ostatních ujištění a pokoj. Pokud by na zemi měli již teď vládnout tiší, bylo by nejspíš vše jinak.

„Blaze těm, kdo hladovějí a žízní po spravedlnosti, neboť oni budou nasyceni.“¹⁹ Spravedlnost Boží a lidská, jaký rozdíl! Ale těm, kteří se nebojí bojovat za pravdu, nechybí často odvaha. Možná i Mistr Jan Hus byl nasycen: možná svou hrdinnou smrtí, která oslovila takřka celý národ. Cesta ke spravedlnosti není vždycky pokojná, ale má svou cenu. Spravedlnost pokoj ve svém naplnění přináší, pokoj spravedlivým a odplatu svévolníkům, těm, kteří žijí podle sebe, ne podle stvořitele. Není to slepá paní s vahami. Boží řady nakonec stejně zvítězí, ne jako na dnešních soudech, kde se podplácí a obviňuje. Přijde nasycení pro všechny hladovějící, napojení pro žíznící, a nikdo jim jejich podíl neodejme. Nemusí to už být oko za oko, zub za zub. Ježíš ve svém výkladu o spravedlnosti jde dál za lidské představy a chápání. Funguje to jinak. Když mi někdo ublížil, nemusím mu ublížit já také, mohu mu s klidem odpustit. Odplata je Boží, nikoliv lidská.

Pokoj Boží... a Zjevení

„Proto vám pravím: Nemějte starost o svůj život, co budete jíst, ani o tělo, co budete mít na sebe. Což není život víc než pokrm a tělo víc než oděv? Pohleďte na nebeské ptactvo: neseje, nežne, nesklízí do stodol, a přece je váš nebeský Otec živí. Což vy nejste o mnoho cennější? Kdo z vás může o jedinou píd' prodloužit svůj život, bude-li se znepokojovat?“²⁰

Tento text přímo provokuje. Nemít starost o svůj život – samozřejmě, že mám starost o to, co se mnou bude! Ne, Ježíš nevybízí k lehkomyšlnosti nebo lenosti. Pouze poukazuje na

¹⁸ BIBLE. Praha, 1990. Matouš 5,5

¹⁹ tamtéž, Matouš 5,6

²⁰ tamtéž, Matouš 6, 25 - 27

to, že jsou i důležitější věci, a že svůj pohled nemáme směřovat na to pomíjející, ale na věčné záležitosti. Pokud bude člověk pracovat pilně a postará se o sebe, pak by neměl veškeré své myšlenky soustředit jenom na svou práci. Máme vidět dál, za svoje starosti, kterých stejně máme tolik. Starosti samy o sobě jsou negativním jevem. Proto Ježíš nabízí svým následovníkům: pilně pracuj, svěř se do vůle Boží a ten, komu jsi svůj život svěřil, se o tebe postará. Buď klidný a zaměř se na cíl svého života, ne na trní po jeho cestě. Zkus vidět vírou, protože ta je jako dalekohled, dohlédneš dál a vidíš to důležitější, než je tvoje pozemské pachtění.

„Nakonec bratří: žijte v radosti, napravujte své nedostatky, povzbuzujte se, buďte jednomyslní, pokojní, a Bůh lásky a pokoje bude s vámi.“²¹

Křesťané věří, že opravdový pokoj a spočinutí lze nalézt pouze v Bohu. Tento pokoj dává vnitřní ukotvení jinde, než v lidských pocitech; tento pokoj přesahuje vše jiné, obrací se k vyšším hodnotám. Je pravdivé, že starosti samotné v našem životě nic nevyřeší. Proto stavba útočiště právě v Boží náruči je velmi dobrou cestou. Pokud člověk získá svůj poklad v nebi, už se nemusí starat o pozemské poklady...

„A slyšel jsem veliký hlas od trůnu: „Hle, příbytek Boží uprostřed lidí, Bůh bude přebývat mezi nimi a oni budou jeho lid, on sám, jejich Bůh, bude s nimi, a setře jim každou slzu s očí. A smrti již nebude, ani žalu ani nářku ani bolesti už nebude – neboť co bylo, pominulo.“²² Neexistuje žádné bezpečnější místo než v nebi, v bezprostřední blízkosti Božího světla. Bůh setře slzy, odejme bolest. Otec nabízí vše, pro svou oběť nebeské království... „Ten, který seděl na trůnu, řekl: ‘Hle všecko tvořím nové.’ A řekl: ‘Napiš, tato slova jsou věrná a pravá.’ A dodal: ‘Již se vyplnila. Já jsem Alfa i Omega, počátek i konec. Tomu, kdo žízní, dám napít zadarmo z pramene vody živé. Kdo zvítězí, dostane toto vše: já mu budu Bohem a on mi bude synem.’“²³

Boží přítomnost je dokonale utěšující. Náruč stvořitele je to nejkrásnější místo na zemi, a také na nebi. Pokud město nestaví Hospodin, tak jsou stavitelé zbyteční. Pokud není město střeženo Hospodinem, tak jsou strážníci zbyteční... I tento text poukazuje na naprostou svrchovanost Hospodina. Ten dává bezpečím těm, kdo ho následují, a to jakožto vzácný dar pokoje, který nelze najít nikde jinde. Jedině Hospodin má to privilegium, urovnat vnitřní nepokoje a svou dokonalou láskou zahnat veškerý strach. Na to nemá doopravdy nikdo jiný právo.

²¹ BIBLE. Praha, 1990. 2. Korintským 13, 11

²² tamtéž, Zjevení 21, 3-4

²³ tamtéž, Zjevení 21, 4-7

2.2. Útočiště

K tomuto tématu uvádím výmluvnou píseň Daniela Rause s názvem „Útočiště“.

„Mrakodrapy, vypínající se vzhůru k nebi / Stovky oken, zářících tiše do tmy / Za každým z nich ukrytej maličkej, vzdálenej svět / Komíny chrlící svou každodenní touhu / Po někom, kdo by pochopil tu jejich věčnou samotu / Touhu po někom // Včera jsem si řek', že z toho / všeho dnes ráno vstanu / A studenou vodou si umeju tvář // Lidi, nosící kufry sem a zase zpátky / Lidi, bloudící po náměstí pořád dokola / Lidi, polykající bílý tabletky ještě za tmy / Lidi, odhazující noviny do žlutých košů / Roky čekající na svoji šťastnou zprávu / Která má přijít // Přede mnou jsou kusy zářivého, žlutého slunce / Plátky měsíce, nakrájený pěkně natenko / Měkkej koberec posypaném tisícem hvězd / Skrčená kaplička, otevřená dvakrát tejdně // Motory města běží ve svém denním rytmu / Auta se ženou po vyhrazenejch cestách / A lidi nakupují, co se vůbec dá ještě koupit / Někdo na ulici křičí svoji pravdu / A okna se před ním zavírají, stejně jako dveře / Stejně jako dveře // Reklamy ve výlohách ukazují svoje tváře / Nepijte nic jinýho, než naši limonádu / A nekupujte nic jinýho, než naše podkovy pro štěstí / Šofěři se baví na konečné stanici / A turisti si mezitím vyměňují svoje adresy / Asi na rozloučenou // Ty jsi řekla: „už to tady asi nevydržím / Pojďme někam daleko hledat svoji perlu / Svůj úkryt před bouří pod věčným světlem / A já jsem se podíval zase někam mimo / A uviděl jsem kraj světa někde daleko na obzoru / (byl to jen pocit)“

Dnes by nejspíš mnoho lidí nevědělo přesně, co toto slovo znamená, ale pojem „útočiště“ znamená úkryt, kde je člověk v bezpečí a pod ochranou. Často se používá ve vztahu člověka k Bohu – každý, kdo věří, má své útočiště. Slovo, která mají společný význam jakožto bezpečné místo, je v Bibli více. Bůh je pro své svěřence „hradem přepevným“, „pevnou tvrzí“ a „skryší“. Pak také logicky člověk Bohem chráněný nemá důvod ke strachu – „Bůh je síla má, koho bych se bál“ – podobné věty může bez nadsázky říci pouze ten, kdo to bere vážně a kdo má pevnou víru, ne jen jakési povědomí a tajné doufání. Víra může přenášet hory, „víra tvá tě uzdravila“.

Hledání útočiště může trvat celý život. Básník Jan Skácel našel své útočiště v lásce, a nabízí ho i své ženě v básni „Krajina místo náhrdelníku“, kterou ještě zmíním. Vytvořit svůj vlastní svět, kde je všechno v pořádku, to by měl spisovatel umět velice dobře; ten, kdo svůj osobní svět nemá a potácí se pouze světem reálným, může být velice často zklamaný. Člověk, který útočiště nachází, se už nemusí bát. Má své světlo, má svou jistotu. Ale ne všechna útočiště jsou doopravdy bezpečná, a pak nastává otázka, na čem stavět, a opět přichází ke slovu duchovní svět: protože mnozí našli velice účinné a opravdové útočiště v Bohu.

Proto někteří svému Bohu zpívají: „Ty jsi útočiště mé, pevná tvrz a skryše má, ty jsi, Pane můj, mé spasení.“ Nebo: „Bud' mi skalním příbytkem, budu se tam uchýlovat stále, rozhodl's o mé záchraně, tys můj skalní štít, moje pevná tvrz.“ Tyto písně jasně vyjadřují postoj člověka, který ví, kde má své bezpečí. Bezpečné místo se nehledá zrovna snadno a mnozí ho po celý život nenajdou, protože hledají na špatné adrese.

Útočiště by mělo být v nepomíjejícím, protože každé smrtelné a pomíjitelné útočiště může padnout. Pak může žena stavět na svém manželství, a při manželově nevěře toto bezpečné místo ztrácí, hledá zas jiné, jenže pokaždé se může zklamat. Stejně může být zrádná i víra sama v sebe a ve své schopnosti, i tak může člověk dojít až na dno své vlastní osobnosti a s hrůzou zjistit, co vše se tam nachází.

Proto je jediné dobré útočiště láska, kterou nic nepřemůže. Jenže každý chápe pojem „láska“ jinak, a dnes obzvlášť má toto slovo někdy velmi zajímavé významy, které jsou neuvěřitelně překroucené. Hledejme si tedy tu správnou lásku, která nás nezklame a která překoná i stáří i lidské vrtochy.

2.3. Bůh a „pámbu“

Spousta lidí, kteří Boha nějakým způsobem vnímají, o něm mají zvláštní představy: například představu jako o nějakém vesmírném počítači, nebo si ho malují jako vousatého dědečka na obláčku. Někteří ho vnímají jako vodiče loutek, trapiče, kterému je vlastně jedno, co se tady dole na zemi děje. Ti, kteří v něj nevěří, se usilovně snaží si ho nijak nepředstavovat... Je to jako jeden známý křesťanský vtíp: „Nevěřící věří, že nevěří.“ Skácel ve své básni: „Tenkrát“ vnímá Boha takového, jaký nejspíš doopravdy bude. V úvodní básni sbírky „A znovu láska“, v básni „Tenkrát“, se píše o nářku samotného Boha. I on, jakožto bytost, může trpět, a to velmi trpět. Už jenom, jak to bylo při Biblické potopě světa: Bůh litoval, že stvořil lidi. Bible nepíše, že by byl snad Bůh rozčilený, jemu to bylo líto. A právě proto zachraňuje Noeho, dává lidem ještě šanci, protože jim stále ještě chce věřit.

Skácel píše o Božím trápení. Ano, básník to vystihl: „Viděl jsem jak se trápí / tak strašně nad tím čím / je to vina / že ve světě co stvořil / tolik jich z ucha mrtvých pije / tolikrát naplilo se živým do očí“²⁴

Tak nějak to při té potopě muselo být: Bůh nabízí dobrý svět, a vztah se sebou samotným. Říká lidem: stvořil jsem vás proto, abyste byli šťastní, abyste měli rádi svého stvořitele. Jenže spousta lidí Boha již tenkrát zavrhl a i dnes jich tolik Boha zavrhuje. Stvořitel dal lidem jasnou volbu: vyberte si dobro, nebo zlo. Nebe, nebo peklo. Široká cesta,

²⁴ SKÁCEL, Jan. *A znovu láska*. Praha, 2011. str. 12. ISBN 978-80-7429-129-6.

nebo křivolaká stezka. A lidé si vybrali. Někteří Boha vnímají, ale nechtějí pro něho žít. Některé by ani nenapadlo Boha v něčem spatřit, ačkoli se dá spatřit i v nejmenší kapce vody, kterou on sám stvořil, dokonale a geniálně – proč jinak se voda dá pít, proč jí můžeme omýt unavený obličej, proč jí můžeme napojit zvířata i rostliny, proč je součástí fotosyntézy?

Báseň „Tenkrát“ píše o zármutku Boha, který dobře ví o tom, že ho mnozí zavrhlí. Není to samozřejmě tak, že by nás Bůh nějak niterně potřeboval ke své existenci, ale jde o to, že nás Bůh jako své výtvary miluje. Nepřeje si, abychom šli ke zlu a tvořili zlo. Přesto dává lidem svobodnou volbu, jak už je zmiňováno. Nejsme figurky na šachovnici osudu. Vybíráme si sami, co budeme dělat, náš životní směr není ve všem dán.

V básni „Dnes“ se píše:

„Na zastávce / stojíme sami dva a dávno nečekáme / na boží smilování jenom na tramvaj“²⁵

Tyto verše přesně vyjadřují postoj mnoha dnešních lidí. Doby, kdy lidé prostě chodili do kostela, a neptali se proč, jsou už dávnou minulostí. Těžko říci, jestli i v těchto dobách měli všichni opravdový vztah k Bohu. Dnes už se na boží smilování doopravdy nečeká. Teď možná spíš Bůh čeká na nás, jak se rozhodneme a jestli k němu přijdeme, jestli objevíme cestu, která vede k němu. Bezpečí lze v plnosti nalézt pouze v boží náručí, to by řeklo mnoho lidí, kteří Boha poznali, a kteří dobře vědí, že jinde je marné hledat. Toto je hlavní teze kapitoly o hledání jistoty v duchovní oblasti. Bezpečí a jistotu Bůh, jakožto všemohoucí, skýtá každému, kdo s ním chce přebývat. Člověk sám o sobě si vytváří své jistoty, ty ale mohou být poraženy a zničeny.

V biblickém podobenství o dvou mužích – moudrém a hloupém – se mluví o tom, jak tito dva stavěli dům – moudrý muž stavěl na skále, hloupý na písku. A když přišla spoušť, obstál pouze dům na skále. Toto podobenství poukazuje na to, že ten, kdo staví svůj život na boží síle, neprohloupí. A ten, kdo má dům na písku – na hodnotách pomíjivého světa, může mít svůj dům honosný, krásný a pevný. Ale jeho podloží prozradí při povodni vše. Ten, kdo zakládá svůj život na pozemských hodnotách, může snadno padnout. A pokud stále zůstane věrný svému písku, tak mu jednou bude nebe zavřené.

K tomuto příběhu snad ještě jeden, o deseti družičkách. Ty čekaly, až v noci přijde ženich a začne svatba. Únavou usnuly, a po probuzení pět z nich zjistilo, že už nemá v lampě olej. (Opět moudré a hloupé družičky.) Chtěly půjčil olej od moudrých družiček, ale těm by nestačilo ani do jejich vlastních lamp a tak je poslaly do města, aby olej koupily. A přišel

²⁵ SKÁCEL, Jan. *A znovu láska*. Praha, 2011. str. 21. ISBN 978-80-7429-129-6.

ženich. Jenže když zapomnětlivé družičky přiběhly, dveře svatební slavnosti už byly zavřené. A ten, kdo je otevřel, jim řekl, že je nezná a ať jdou pryč.

Ten, kdo si před branou nebes vzpomene, že tedy nějaký ten Bůh je, už nemůže čekat slitování. Dokud jsme tady, na této zemi, musíme se rozhodnout, na čí straně jsme. Protože jestli ne na straně Boha, pak na straně zla, ačkoli to mnozí lidé ignorují. A na straně Boží můžeme kromě mnoha jiného čekat právě bezpečí, a také k němu patřící pokoj, šalom. Ten „převyšuje všechna lidská pomyšlení“.

Skácel vnímá základní potřebu každého člověka – a to lásku. Láska je pro každého něčím jiným, zvláště pro děti a dospělé. V „dospělých“ sbírkách předkládají básníci lásku všelijak. Jan Skácel ji vidí nejen jako erotickou a vášnivou, ale také jako upokojující, zakotvující a ochraňující před celým světem. Ve sbírce: „A znovu láska“ se stále vrací k uklidňující funkci lásky. Vnímá ji jako protivítr smrti, už jen ve svém mottu, zde již zmíněném. Jeho láska není ani tolik sexuální nebo dychtivá. Zajímá se o ten klidný a bezpečný pocit uvnitř, který má každý doopravdy milující tvor, a ani to nemusí být člověk. I taková Skácelova zvířátka v Uspávkách milují sebe navzájem a žijí spolu v klidu a míru, slabší zvířátko přemůže silnější lstit a pak klidně spí v pelíšku.

Zakotvení je pro našeho básníka rozhodně v lásce a bezpečí, které láska přináší. V jeho tvorbě pro děti se často objevuje pojem „pelíšku“, kde zvířátko klidně spí. Postýlka, kožíšek, peřina, to vše je zakotvením v životní pouti. Člověk svlékne těžké oblečení a tiše se položí na polštář vedle milované bytosti, aby s ní po boku vplul do klidného spánku. Tak i Skácelova zvířátka leží pospolu, zachumlaná a v teple, spokojená. Právě láska přináší pravé bezpečí, tam se dá najít nejsnáze. Stačí se nadechnout toho správného vzduchu a najít toho správného člověka pro naši vlastní lásku. Odměnou za lásku je další láska, a je nutné oheň rozdmýchávat a udržovat.

Tak i básník napíše své milované dopis nebo vyznání, a tím udržuje své vlastní bezpečí a tvoří bezpečí své dívce. Láska plodí dobro. Ze špatné lásky nevzniká nic dobrého a strom se pozná po ovoci. Tak se i dobrá láska pozná po bezpečí, které každému přináší. I v nejhorší životní nejistotě může milující nalézt svůj pokoj, a to v bezpečném vztahu, který mu pomůže překonat potíže. Ne všechny, ale ty nejdůležitější ano.

Zakotvení v Boží lásce zná většina křesťanů. Boží náruč, objetí stvořitele, to je nejbezpečnější místo na zemi. Skácel to nejspíš ví, a svému Bohu šanci dává. Nakolik jeho víra byla opravdová nebo pravá, to se nejspíš nedozví nikdo, ale měl svou vlastní představu někoho, kdo je nade vším, a kdo je plný lásky. Jeho Bohem je „pámbu“, jeho víru nesdílím, ale velmi respektuji.

2.4. Skácel versus Volkman

Alois Volkman, lékař a básník, je křesťanský autor doby předrevoluční, jehož tvorbu se podařilo vydat navzdory ateistickému režimu. Narodil se v roce 1937. Jeho tvorba je plná náznaků na víru, lidskou naději a život v plnosti. K jeho tvorbě: „Co sbírka, to záznam úporných zápasů se slovem, aby v co nejhutnější zkratce zachytilo myšlenku, která se neodbytně vlamuje do svědomí.“²⁶ „Silent musae“ je sbírka veršů, vydaných k úmrtí Jaroslava Seiferta.

V jeho tvorbě se kromě křesťanských motivů objevuje třeba i příroda (ve které i on nachází bezpečí), v básni „Modlitba na horách“:

Vrcholky smrků hřebelcuje slunce / srst jehličí se leskne v pozdním odpoledni. / A v sedlech kopců odklusává den... / Do stínů rostoucích na nás Pane shlédni. // Zde k stvořitelským zázrakům jsme blíž / však o to více trapní samolibě bédní. / Že bychom byli ti jak sobě na obtíž? / A v sedlech kopců odklusává den...²⁷

Ve sbírce „Ptám se svých slov“ se řeší hlavně otázka vztahu člověka a Boha, vztahů lidí mezi sebou. Také zde se dá velmi jednoduše vystopovat bezpečí. Autor ho vidí v Boží náruči, daleko od lidských problémů. A také samozřejmě v nebi, které nemusí být tak vzdálené, jak se zdá. Víra skýtá nejen „pocit bezpečí“, ale opravdové bezpečí, protože Bůh je pro své děti velmi účinnou ochranou a dokáže se o ně postarat.

Jiří Drejnar ve své předmluvě k Volkmanově sbírce „Znovuzrození“ říká, že Volkmanovy verše můžou vlivně a důrazně oslovit. Cicero kdysi obvinil básníky, kteří psali v jeho době, že „změkčují srdce a jsou tak sladce vtíraví, že lidé je nejen čtou, nýbrž učí se jim i nazpaměť“. Verše Aloise Volkmana zasahují, nadchnou hloubkou myšlenky a šíří postřehu, nutí přímo k zamyšlení. Verše sbírky „Znovuzrození“ osloví především křesťany, nejsou řazeny nahodile, ale podle doby vzniku. První část se nazývá „Léta Páně“ a je výborem poezie z několika let, čtenáři je již mohli číst v různých církevních časopisech. Volkman v nich vystupuje spíše jako divák i kritik církve a křesťanství.

Druhá část sbírky vznikla v době autorovy nemoci. Z lékaře se stal pacient. Začíná se upínat k Ježíši a počítat s jeho pomocí, s bezpečím skrytém ve víře v Boží jistoty. Proud autorových myšlenek se obrací k cíli a smyslu života. V životních zkouškách vydat správný počet. Volkman nevylévá Bohu svůj vztek a bezmoc, ale tiše se noří do hlubin Boží péče a

²⁶ VOLKMAN, Alois. *Ptám se svých slov*. Praha, 1990. str. 1. ISBN 80-7130-001-2.

²⁷ tamtéž, str. 41

soucitu. Své ukotvení vložil do rukou Toho, kterému věří ze všech nejvíc, a který má jen ve své svrchované moci vše, co se stane.

Jan Skácel se tolik nezabývá otázkou víry v Boha, ale přesto mají leccos společného. Mají oba své vlastní bezpečí, které je drží nad hladinou. Oba dokážou ve své tvorbě toto bezpečí zachytit, věrně, ale bez příkras. Oba našli svou jistotu, oba o ní dokážou napsat tak, že každý čtenář bude právě po jejich bezpečí toužit.

2.5. Psychologická sonda II.

Spiritualita z psychologického i biologického hlediska

Spiritualita, jakožto vnímání duchovna, kterou se v této kapitole zabývám, má své zakotvení i v biologické rovině. O této zajímavé skutečnosti píše ve své knize praktický lékař Neil Nedley. V lidském mozku se vyskytuje místo, kde vzniká naše usuzování, uvažování, místo, kde sídlí náš rozum, vůle a spiritualita. Určuje naši jedinečnou individualitu. Nazývá se také „korunou mozku“. Je to řídicí centrum našeho bytí a mnoha životně důležitých funkcí.

Zvířata tuto oblast myšlení nemají tolik vyvinutou. Zvířata se tedy chovají více instinktivně. Lidé tedy mají díky spiritualitě možnost se učit a schopnost rozumového uvažování na vyšší úrovni. Duchovnost, morálka a vůle jsou v mozku pevně ukotveny, jejich optimální stimulací je aktivní duchovní život. Neil Nedley ještě zmiňuje osm zásad, jak se dobře starat o své myšlení a tím o svůj mozek:

- Ochrana před fyzickým poraněním
- Předcházení nemocem, které mohou mozek poškodit (mozková mrtvice)
- Vyhýbat se drogám a jedovatým látkám (také kofein, nikotin), které poškozují mozek
- Snažit se zlepšit oběh krve v mozku
- Postarat se o správnou stravu (dostatek ovoce, zeleniny, celozrnných obilovin a ořechů)
- Vystavit se přiměřenému množství slunečního světla
- Procvičovat tělo i mysl
- Pečlivě zvážit, na co se díváme, co posloucháme a co prožíváme (televize má negativní vliv)

Dále Neil Nedley doporučuje modlitbu. Modlitba má jedinečné účinky, které například meditace neposkytuje. Nejde o agresivní modlitbu za konkrétní výsledky či odstranění nemoci, ale o odevzdání se do Boží vůle. Modlitba se totiž nezaměřuje jen na vyřešení problému nebo zmizení příznaků, ale na spojení člověk – Bůh. Někdy člověk vyjádří souhlas s Boží vůlí, kterou přijímá, jindy může být modlitba velmi aktivní. Je možné hledat odpovědi na těžké otázky svého života anebo vyjádřit touhu poznat Boží záměr ve své komplikované situaci.

Optimální vliv na lidské uvažování a myšlení má i četba a zejména studium Bible. Když člověk přijme Bibli za svého rádce, má toto rozhodnutí mnoho pozitivních vlivů.

- studium Bible rozšiřuje myšlení a posiluje rozum
- žádné jiné studium nepozdvihne mysl a nedodá energii lidským schopnostem
- zabývá – li se mysl Biblí – slovem Božím, zlepšuje se chápání a zvyšuje se schopnost porozumět tajemstvím života

2.6. Jistota

Definuji pojem jistoty v duchovní oblasti, všechny významy se pokusím dát do kontextu psychologického. Slovy „jist, jistý, jistota, jistotně“ se označuje v Novém zákoně vše, co je doopravdy bezpečné, ať už slova nebo učení, skutečnosti či události. Vedle pokoje se mluví i o bezpečnosti, které se lidé nemají příliš oddávat, kvůli blížícímu se dni Páně. Být jist znamená být pevně přesvědčen, mít živou víru, být naplněn nadějí. Mít vřelé srdce nad skutečností, mít jistotu přesvědčení. Pavel kázal evangelium ke spasení, a to nejen slovem, ale v plné jistotě. Byl plný tohoto evangelia, a to dodávalo jeho slovům přesvědčivost. Moc, Duch svatý a jistota jsou zde položeny na jedno místo.

„Ať tedy všechen Izrael s *jistotou* ví, že toho Ježíše, kterého vy jste ukřižovali, učinil Bůh Pánem a Mesiášem.“²⁸

„Jsem jist, že ani smrt, ani život, ani andělé ani mocnosti, ani přítomnost ani budoucnost, ani žádná moc, ani výšiny ani hlubiny, ani co jiného v celém tvorstvu nedokáže nás odloučit od lásky Boží, která je v Kristu Ježíši, našem Pánu.“²⁹

²⁸ Bible. Praha, 1990. Skutky 2, 36,

²⁹ tamtéž, Římanům 8, 38 – 39,

3. Strach pramenící z nejistoty

3.1. Definice strachu a úzkosti

Zde uvádím zkráceně definici strachu i úzkosti, jak byla popsána v několika knihách. Budu se zabývat především psychologickým aspektem strachu, jeho působením na osobnost, ale také popíšu strach z hlediska teologického, respektive náboženského. Adolf Novotný v knize „Biblický slovník“ popisuje strach jako 20 hebrejských výrazů, které vyjadřují všechny stupně a druhy strachu, bázně a úzkosti. Od tělesného chvění, roztřesení a hroucení až po chvění, skákání hrůzou, neklid, a hněv. Výraz „strach“ může označovat vše, čeho se člověk může bát, co může nahánět hrůzu: v Genesis 9, 2 se mluví o tom, že veškerý zemský živočich a všechno ptactvo bude mít strach před člověkem. Hospodin zástupů je také bytostí, která vzbuzuje strach. Boží sláva je „jako spalující oheň“. Jeho jméno je popisováno jako „hrozné“, jeho svatyně jsou předmětem bázně.

U věřícího je ale tento strach spojen s důvěrou: proto kralická Bible mluví o „bázni“. Bázeň Hospodinova je základním biblickým pojmem, je definicí zbožnosti. Není to děs před nevyzpytatelným božstvem, ale důvěrným vzhlížením k svatosti Stvořitele. Naopak u strachu jde převážně o ohromující i ochromující pocit. Bůh slibuje, že svůj lid vysvobodí ze strachu, což dodržel a dodržuje. Blahoslaven je člověk, který se strachuje vždy, aby Boha neurážel a nehřešil proti němu. Na druhou stranu, Bible je plná výzev: „Nestrachuj se,“ Ježíš často říká: „Nebojte se.“ Doufání v Boha a strach se navzájem vylučují. Bázeň Boží je studnicí zbožnosti či dokonce víry. Bázeň plyne z vědomí svého vlastního hříchu, nemá ale konečnou platnost pro vítězství Ježíše Krista nad hříchem.

Úzkost je v přeneseném smyslu od slova „úzký“ pojem o tísní, sklíčenosti, strachu a nesnázích. Věřící v Krista musí snášet úzkosti a soužení. Soužení a tíseň patří nejen k počátkům života křesťana, ale trvale ho doprovází. Ale žádná svízeň nedokáže věřícího člověka odloučit od Kristovy lásky, ale může přivádět k užším spojení s Ježíšem Kristem. Věřící ví, že ho čeká sláva Kristova, naopak trápení a úzkost budou ve věčnosti svírat ty, kdo činí zlo.

Jan Vymětal v knize „Úzkost a strach u dětí, jak jim předcházet a jak je překonávat“ tvrdí, že mezi pojmy úzkosti a strachu nejsou přesné hranice, jejich použití je věcí konvence, zvyku, nebo i jazykového citu. Definice strachu podle názoru Vymětalovy psychologie je: nepříjemný prožitek, který je vázaný na předmět, který vyvolává obavy z ohrožení. Strach je tedy reakcí na nebezpečí a má signální a obrannou funkci.

Prožitky strachu jsou pocity napětí, neklidu, ochromení a sevřenosti. Fyzické příznaky jsou zvýšená činnost srdce, dýchání je rychlejší či zpomalené, v ústech máme sucho, vystrašenému naskakuje husí kůže a zvyšuje se mu svalové napětí. Psychofyziologicky se strach a úzkost projevují stejně, protože je reakcí na nebezpečí. Mimika je strnulá, obličej bledý, vyděšený výraz a pootevřená ústa, pohyby probíhají nepřesně a většinou jsou i špatně koordinované.

Mimika, stejně jako vyhýbání se situacím strachu, nebo útěk patří mezi tzv. behaviorální charakteristiky uvažovaných emocí, jsou odpovědí a reakcí na ohrožení. Strach a úzkost lze popisovat introspektivně (prožívání a myšlení), fyziologicky (biologické ukazatele) nebo extrospektivně (vnějškově pozorovatelné projevy a chování). Tyto emoce jsou dnes zkoumány dokonce na molekulární úrovni, a to v rámci molekulární biologie a také v psychofarmakologických výzkumných projektech.

Ohrožení může být vnější nebo vnitřní, často bývají tyto faktory propojeny, oba světy – subjektivní i objektivní – lidem často splývají. Někdy se rozlišuje mezi strachem reálným – pochopitelným, rozumově zdůvodnitelným a strachem nereálným – iracionálním, nepochopitelným, nepřiměřeným. To, co pozorujeme u většiny lidí, máme tendenci považovat za „normální“.

Úzkost by se dala pojmout jako „takový horší strach“. U tohoto podstatného jména se často používá sloveso: „ochromit“ nebo „sevřít“. Říkáme: ochromila ji úzkost, sevřela ji úzkost: proč? Jde v podstatě o fyzický projev svírání hrudníku, ale je za tím něco víc. Úzkost dokáže znehybnit končetiny, ale daleko více napáchá v psychice.

Je to velmi nebezpečná záležitost, a nikdo ji nemá v oblibě. Úzkost totiž ochromuje i samo bezpečí uvnitř člověka. Napadá ty nejpevnější vnitřní brány, útočí na ty nejsilnější obrany, jak těla, tak duše. Jediná věc, jaká se dá při úzkosti udělat je – lehnout do postele a zaspát to vše. Protože nějaké chabé utěšování nebo rozumové vysvětlování tady neplatí. Úzkosti se občas nedá ani zabránit.

Na úzkost platí pouze silná útočiště. Ty skořápky a chatrná hnízdečka nápor úzkosti nevyřeší. Zůstanou stále vnitřní nepokoje a kouty, do kterých samotná naše bytost nevidí. Někdy se úzkost zdá planá a dá se brzy zahnat, ale běda, když začne okupovat naše podvědomí a temná skrytá místa uvnitř naší duše. Dokonalá láska má moc zahánět strach, říká Bible, a to pravdivě.

Nejistota

Dítěti stačí jediná hra na táboře pro to, aby pochopily, jak moc je důležitá nejistota a vše, co z ní vyplývá. Stačí zavázat oči a hledat po trávníku „poklad“. Těch pár chvil před

startem jsou děti nervózní, zmatené. Proč? Postrádají zrak, svou velikou jistotu. Na ty chvílky se dá vzpomenout i po pár letech. Dítě sedí na zemi, a najednou nevidí, neví, co je okolo, bojí se, že na ně někdo šlápne, je to zkrátka velmi nepříjemné. Ztráta jistoty je palčivý životní problém.

Když se někomu povede ukrást druhému člověku aspoň kousek jeho životní jistoty, přichází vždycky strach, a to jako první. Ze strachu se nedá vykroutit. Zvykli jsme si na své opory a berličky a zvyky. Jsme pohodlně usazeni v pohodlí svých jistot, a když nás něco vyruší nebo rozruší, máme strach.

Jistota dokáže podepřít, nalomenou třtinu nedolomí. Přichází, aby pomohla. Jistota dokáže najít člověku bezpečné místo, namíří směr. Již zmíněné ukotvení je jedna z nejpodstatnějších otázek lidského života, čím dřív se zodpoví, tím lépe. Jistota se těžko hledá a lehko ztrácí, protože zdaleka není samozřejmou. Kde se v tomto světě opřít, kde spočinout? Najdeme něco tak pevného, na čem bychom svůj život postavili? Pokud ne, máme problém. Pokud ano, jak to získat, jak si to udržet? Jak si postavit svůj úkryt tak, aby přečkal všechny bouře? Kde nachází svůj úkryt každý z nás, kde ho našel Jan Skácel?

3.2. Skácelův svět a strach

Jak dokážou být obyčejné dětské básně neobyčejné? Dokážou si zachovat poetický ráz, i když jsou jednoduché a navíc o zvířátkách? Jan Skácel dokazuje, že ano, a to říká na obě tyto otázky. Ve sbírce „Proč ten ptáček z větve nespadne“ si pohraje se slovy a vloží do svých básní kousek té básnické Luny.

Naprostu „nejsnovější“ vypadá báseň „O čem se zpěvným ptáčkům zdává“.

„Zpívají ptáci celý den / a mají hlásky jako len. // Zpívají dnes tak jako včera, / po celý den až do večera. // Až dozpívají, půjdou spát, / sny krásné se jim budou zdát. // O loukách, o voňavém kvítí / a o měsíčku, který svítí // celou noc ptáčkům do hnízda, / když ticho na prst zahvízdá.“³⁰

Jan Skácel dětem ponechává představu o ptáčcích, ale kdo ví? Třeba vědí víc, než si dospělí myslí, a možná i více, než jim přisuzují děti. Ptáci mohou snít, těžko říci, o čem... Ale nejspíš ano, bude se jim zdát o louce, protože ji důvěrně znají a cítí se na ní dobře.

Sbírka, která vysvětluje dětem mnohé ze světa zvířat, vysvětluje i otázku v názvu: Proč ten ptáček z větve nespadne? Skácel má jednoduchou odpověď:

³⁰ SKÁCEL, Jan. *Básně pro děti*. Brno, 2005. str. 101. ISBN 80-238-9130-8.

„Má hnědá křídla, zobák krátký / a na větvi se drží drápky. // A třeba je to nesnadné, / z haluze na zem nespadne. // Dávno by spadl z větve ptáček, / kdyby se držel za zobáček.“³¹

(Ponechme stranou, jestli by dnešní děti rozuměly slovu „haluze“...) Právě takto se dětem nejlépe vysvětluje. Jednoduše, přímo a hlavně pravdivě. V současné době je velmi moderní děti o pravdu okrádat, říci to všelijak jinak, než podle skutečnosti, cokoli jiného, než pravdu. Je to správně?

Skácel věří svým zvířátkům jejich city, sny, touhy a přání. A i tato zvířátka ve spánku našla své bezpečí, protože jim měsíc svítí do hnízda. Možná že právě zvířata mají své bezpečné místo natolik bezpečné, protože nejsou jako lidé, nestarají se horečnatě o dobré oblečení, šperky a peníze, nehoní se v práci, nemají potřebu kariéry nebo vily někde na Havaji. Žijí jednodušeji. Ve svém malém světě si budují jistoty, založené v podstatě jen na dostatku potravy a rozmnožení rodu. O jiné se nestarají, proč by měli?

Bezpečí ve světě zvířat děti odhalují. I dospělí by se od nich v tomto měli učit. Jim stačí k bezpečí jejich pelíšek, hnízdo, popřípadě bouda, ohrada, stáj nebo chlév. Proč chtít od života tolik? Nebylo by někdy moudřejší zpomalit a užívat si pár chviliek klidu s hrníčkem čaje pod slunečníkem?

Zvířecí pojetí bezpečí je ve své podstatě samo bezpečné. Mají mezi sebou blízké vztahy, většina zvířat žije v komunitě svého druhu. Taková kachna na rybníce žije doopravdy pokojně: občas jí někdo hodí drobečky, v klidu plave na hladině a nejspíš skutečně nic neřeší. S jistotou neřeší peníze. Nebo takový medvěd... Zachumlat se do pelechu a usnout, klidně na celou zimu...

V jedné z básní Uspávanek (Uspávanka s loupežníky a nebojácným chlapcem) se bojí i sami loupežníci. I loupežníci ztratili svoji jistotu, a tak ji hledají marně. Bojí se lesních zvuků, bojí se ranní mlhy. Proč? Protože lidskou jistotu, kterou poctivá práce je, vyměnili za pochybnou existenci na hraně zákona. Právě „pocitivou prací“ každý člověk získává peněžní i morální jistotu, která rozhodně není tou nejsilnější jistotou, není takovou jistotou, jako je láska, maminka či domov. Ale tato jistota tvoří z obyčejného člověka občana své země, člověka, který alespoň v práci nedělá nic špatného. Neboří domy a nedělá z nich squaty, nekrade lidem peněženky z batohů. Jistota práce není nic zanedbatelného.

Krásný citát je vlastně objevem důležité skutečnosti: „Pánové, to je věru zvláštní, / vy vlastně vůbec nejste strašní. // Strašný je vždycky jenom strach!“³²

³¹ SKÁCEL, Jan. *Básně pro děti*. Brno, 2005. str. 109. ISBN 80-238-9130-8.

³² tamtéž, str. 35.

Tato báseň by jistojistě měla děti nabádat k nebojácnému duchu. Snad se jí to alespoň u pár dětí podaří nebo podařilo. Dětské strachy nejsou zanedbatelné, ale Skácel poukazuje na to, že se bojíme všichni, jen každý něčeho jiného. Zatímco děti se děsí čarodějnic a strašidel, dospělí se většinou bojí smrti, lidí nebo... sami sebe. Což je o mnoho horší než jeden zbloudilý hejkal, který je ve skutečnosti sýčkem.

Báseň „Kam odešly laně“:

„Klubíčka stromů, prázdné stráně / a včera se tu pásly laně. // Dnes si v tom opuštěném kraji / na schovávanou děti hrají. // Odešly laně, ale kam, / daleko, blízko nebo tam, // kde na palouku v zeleni / čekají bílí jeleni? // Odpověď na tu otázku / je jednoduchá: dál se pasou / na druhé straně obrázku.“³³

Dětem tato báseň nejspíš nebude znít smutně, ale dospělí v ní ucítí palčivou otázku. „Co je s laněmi?“ Dospělý člověk má velký strach z odloučení. Kojenec pocítuje „separační úzkost“, a předškolní děti se často bojí bez maminky. Jenže mají maminku většinu času u sebe. Dospělý člověk má strach z opuštění zarytý hluboko v podvědomí. Partner nezíská lásku automaticky, jako děti v rodičích získávají hned při narození. Většina dospělých si svou lásku musí vybojovat nebo alespoň přitáhnout k sobě. A tak „velcí“ mají tento problém: jejich strach často vyvěrá z představy, že je ostatní nechají na holičkách, že se jejich milovaný rozhodne pro jiného nebo pro jinou...

3.3. Strach v dětských knihách

Hadara a strach

Kniha „Učila jsem se létat“ od židovské spisovatelky Navy Semelové obsahuje jak strach, tak i bezpečí. Maminka malé Hadary už nežije, takže dívka bydlí sama s tatínkem. Je velmi osamělá, ale najde bezpečné místo u souseda, pana Maurice. Ten jí učí létat: vypráví jí o cirkuse, o létajících židech, kteří přiletěli na ostrov Džerba. Jenže Hadara bere všechno doslova, vážně a na vše se svědomitě připravuje. Jenomže jeden den ve svém „létání“ pokročí tak daleko, že skočí z nejvyššího stromu v citroníkovém sadě svého otce. A místo toho, aby konečně vzlétla, spadne.

Nejdřív se na ševce Maurice zlobí, ale pak jí leccos začne zapadat dohromady. Do zápisníčku s konipásky, kde si psala informace o ptácích a létání, do toho sešítku špinavého od hlíny jí nakreslí na poslední stránku „klec“. Klec na lidi. A pak se malá dívenka dozví o tom, jak tento švec vůbec nebyl v cirkuse a neuměl létat. Místo toho byl v koncentračním táboře a živil se spravováním bot...

³³ SKÁCEL, Jan. *Básně pro děti*. Brno, 2005. str. 85. ISBN 80-238-9130-8.

Švec své bezpečné místo hledal marně a z vesnice nakonec odchází. Ano, švec měl strach. Hadaře chyběl. A tak na začátku knihy stojí Hadara na nejvyšší skříni v pokoji a pokouší se létat: „Kdyby se právě v tu chvíli nebyl objevil pan Maurice, dokázala bych to. Pod sebou už jsem skoro cítila rozkolébanou skříň. Pan Maurice vypadal shora jako malý kluk a také jeho hlas zněl podivně. / „Co děláš? Co to děláš?“ / Málem jsem vzlétla.“³⁴

Strach ševce, pana Maurice pocházel čistě z nejistoty: neměl kde zakotvit, možná se stále bál, „že si ho někdo najde“. A tak svému strachu podléhá a odchází. Ale ve vesnici cosi zanechá: poklad v srdci dívky Hadary. Oba sice odcházejí z příběhu naoko sami, ale Hadara velmi mnoho získá. Především upevní svůj vztah k otci a její kamarád Arele Zusmann, kterého většinou přehlížela a kterému se neskutečně líbila, ji tenkrát, když si zlomila nohu „létáním“ z nejvyššího stromu v sadě, dotáhl až k místní sestře. Hadařina samota se prolomí, Tova z obchodu, která jejího otce uháněla, se vdá a Hadara jí to nakonec přeje. Hadařino přání létat se sice nesplnilo, ale pan Maurice ji naučil létat s nohama na zemi. Závěrečný postřeh z této knihy: „Ale srdce se nedá dát do sádry.“

Strach a Dědeček Večerníček

Příběhy o dědečkovi, který umí rozsvítit hvězdy, napsal Josef Pavlovič. Jsou rozumné, pro malé děti nadmíru vhodné a poučné. Dovedou být i zábavné a rozverné, když popisují poklidný život dědečka a jeho zvířátek a to vše, co se jim přihodilo. Příběhy jsou rozděleny podle ročních období. Nitkou, která se proplétá všemi příběhy, je poselství: „dělej všechno s dobrým úmyslem, pro sebe i pro ostatní, a přinese to užitek“.

Pro vnímání strachu a nebezpečí se dá využít příběh: „Podzimní pláč.“ Ten vypráví o dědečkově úmyslu nachystat zelí do sudu. Dědeček krájí do zelí jednu cibuli za druhou a přitom se mu koulí z očí slzy jako hráchy. Čtenář jistě brzy pochopí, o co šlo. Kočička Polárka a pejsek Hafík nakonec obviňují jeden druhého, poté i sami sebe, nakonec se podívají, že na zahradě není zelí a potrestají kozy vězením v maštali. Pravda je jinde, dědečkův pláč byl dílem štiplavé cibule...

Zvířátka měla strach doopravdy čistě z nejistoty: nevěděla, proč je dědeček smutný a tato chybějící informace v nich strach vytváří. Strach se velmi často rodí právě z nejistoty, a to ani ne tolik zvířátkům kouzelného dědečka, ale spíše obyčejným lidem, kteří prožívají své životy v každodenním shonu. Tato doba je dobou informací. Strach často pochází z nedostatku informací o určité záležitosti. Ale naopak, i přílišné množství vědomostí, skutečností a pravidel může zase způsobit strach. Strach: „to nezvládnou“. V každém případě

³⁴ SEMELOVÁ, Nava. Učila jsem se létat. Praha, 1998. str. 10. ISBN 80-00-00615-4.

se strach často týká právě našich zkušeností, a když o nějaké záležitosti mnoho nevíme, máme přirozeně strach.

Jak přežít tuto nejistotu, je věčnou otázkou. Snad ji vyplnit mnoha jistotami. Polárka s Hafikem cítí, že dědeček by je měl rád, i kdyby mu tu jitrničku sežrali. Svou jistotu nachází ve správné informaci. Ale alespoň je to donutilo trochu přemýšlet. Právě to je jádrem věci: nejistota nás často donutí přemýšlet nad věcmi, které bychom jindy nechali stranou. Úvahy a rozvahy nám mnohdy můžou být k dobru.

Ferda Mravenec

Ferda, výtvar Ondřeje Sekory, je mravně silný. Občas se stává tak trochu soudcem, zlé a pyšné potrestá nějakou tou lumpačinou, takže záporní hrdinové schytají vždy posměch. Ferda se sice „jakoby“ nebojí, ale přesto ho strach občas ovládne. Kvůli hloupému slimákovi po něm jdou policisté, zvířecí a lesní policisté, hodni toho jména.

„Přiletěli černí škvoři, / policejní inspektoři, / začali se šneka ptát, / koho budou zatýkat. // Pavouci se honem ztrácí / a rázem je po legraci, / neboť jménem zákona / legrace se nekoná. // Jeden z škvorů chytí Ferdu, / druhý mu dá do zad heru / policejním pendrekem: / A teď do žaláře! Jdem!“³⁵

Beruška, kterou Ferda urazil, se domůže jeho popravu.

„Na cestu si smutný průvod / zvoní slzičkama, / k veselosti má dnes důvod / jenom jedna dáma. // Ta, jelikož vždycky dbala / na svou eleganci, / na popravu pospíchala, / jako by šla k tanci.“³⁶

Ferdův strach nebo naopak Ferdova jistota? Možná obojí, kdo by se nebál popravu, na kterou se Beruška tak těší a kterou uvidí celý les? Ale Ferdova mravní síla a také oblíbenost u tvorů, kterým pomáhá, to vše ho nakonec vysvobodí. Ferda má své jistoty jasné: zvířátka v jeho okolí si ho zamilují, protože je šikovný a dobrosrdečný. Získá si své uznání, a to rozhodně ne zadarmo!

Vnitřně silné tvory má ve své tvorbě i Jan Skácel. Psal spoustu příběhů o vztazích zvířátek, například v básni: „Kdo koho v lese má“. Pokojný obraz zvířátek vytváří atmosféru rodinky jelena, laně a kolouška. U Skácela jsou všechna zvířata svým způsobem nevinná, jen ty nekočičí způsoby jedné kočkovité šelmy. Ano, ten věčný koloběh, jak se učí ve škole. Někdo sní někoho, ale život pokračuje dál. Nemusí to zatím děti znervózňovat. Z některých se asi v pubertě stanou vegetariáni, některým to vydrží. Koloběhu nejde nijak zabránit, když nenaporcujeme slepici, možná ji v kurníku uloví liška. Vše plyne stejným směrem.

³⁵ BRUKNER, Josef. Ferda mravenec. Hradec Králové, 1969 str. 11. ISBN neuvedeno

³⁶ tamtéž, str. 31.

3.4. Psychologická sonda III.

Sigmund Freud a vznik strachu dle jeho teorie

Tím, jak vzniká a působí strach, se zabývá spousta psychologických teorií. Jedna z nejzajímavějších dle původu strachu je Freudova, kterou předkládám. Sigmund Freud vytvořil své vlastní a originální pojetí strachu a úzkosti, které stojí za nahlédnutí.

Úzkost a strach, jako biologicky prastaré pocity se podílejí na přežití člověka a přispívají k formování osobnosti člověka. Jejich projevy jsou dány genetickými dispozicemi, ale i zkušenostmi a vlivem prostředí, učením. Člověk nepřichází na svět jako „tabula rasa“, ale některá schémata jeho chování jsou vrozená. V souvislosti se strachem je to reakce strnutí při úleku, což je analogicky „stavění se mrtvým“, toto chování je známo u některých zvířat, hlavně brouků. Vzácná porucha, kdy děti trpí od narození necitlivostí pro bolest, se nazývá kongenitální analgezie, a ani tato nevede k teorii, že strach je pouze naučenou reakcí. Není jasné, jak velký vliv má na strach vrozenost a jakou míru představuje podíl prostředí. Všechny formy duševního života a chování jsou polygeneticky podmíněné. Už plod v matčině těle reaguje na silnější zvuky – čili je ovlivňován vnějším prostředím.

Hlubinná psychologie se zabývá tématem úzkosti a strachu podrobně. Podle ní nejsou lidské pohnutky zřejmé a přímo poznatelné, jsme určováni pudů, které působí mimo vědomí a silně souvisí s úzkostí. Zakladatelem hlubinné psychologie byl Sigmund Freud. Podle něho a jeho zastánců je úzkost jedním z hlavních faktorů, které určují utváření osobnosti. Úzkost je odpovědí organismu na hrozící nebezpečí a vzniká jako následek separace od těla matky při porodu. Úzkost se v pozdějším věku spouští zejména při vytěšňování vnitřních pudů člověka – agresivity a sexuality. Vytěšňování znamená zbavování se nepřijatelných impulsů a zkušeností tím, že je zatlačíme do nevědomí. Tak se vyrovnáváme s vnitřními konflikty, a tím zvyšujeme úzkostnost.

Pro uchování psychického zdraví jsou vhodnější jiné způsoby, jako například sublimace – uplatnění „špatného“ sklonu v „dobré“ aktivitě (agresivita – rugby). Psychické obranné mechanismy mají své místo v osobnosti každého člověka. Jsou jich desítky – například racionalizace, projekce, popření, regrese. Ty pracují automaticky.

Podle názorů některých hlubinných psychologů je prazáklad úzkosti ve strachu ze smrti. Zážitek oddělení – separace, lze i zde chápat jako bytostné ohrožení jedince. Z hlediska tohoto psychologického směru jsou strach i úzkost velmi důležité pro rozvoj osobnosti – vznikají potlačováním pudových impulsů – čili při výchově. Naše osobnost je výsledkem zvládnutí pudů a úzkosti.

Další významná osobnost pro psychologii a filosofii 20. století je M. Heidegger. Podle něj je úzkost základním pocitem člověka – jako jeho vědomí existence ve světě. Úzkost se vztahuje ke smrti. Člověk, který si uvědomuje časové omezení života, žije v pravdě a může být sám sebou.

Jako hlubinná psychologie má i tato teorie řadu směrů, někteří autoři uvádí úzkost a strach do souvislosti s naprostou svobodou lidského jedince, který je tímto nucen dělat životní volby. Volíme i tehdy, když své rozhodování předáme někomu jinému. Úzkost je podle nich strachem z odpovědnosti při volbě.

Úzkost a strach vznikají na základě naší individuální zkušenosti se světem. Tu získáváme učením, zejména nápodobou, a přejímáním od druhých, a to prostřednictvím řeči a myšlení. Tyto přístupy, které vykládají emoce strachu a úzkosti pomocí kognitivní psychologie, jsou velmi jednoduché a praktické, nachází své využití při kognitivně-behaviorální terapii.

Tyto emoce se objevují v šesti měsících života dítěte, do té doby reaguje pouze odtažením, vyhýbáním se nebo křikem. V prvních dvou letech života mívá dítě strach spíše z reálných situací a předmětů. Později se začne bát i nadpřirozeného ohrožení – pohádkové bytosti, „bubáci“. Strach, který se děti naučily bývá silnější, než strach pocházející z reálné skutečnosti. Dospělí vnímají strach při setkání s neznámými, neobvyklými, silnými a nepříjemnými podněty, které nás ohrožují, a tímto strach signalizuje nebezpečí. Některé ohrožení nemusí být reálné. Lidský jedinec reaguje strachem i na jiné podobné podněty, a tím dochází ke generalizaci strachu. Negativní zkušenosti se upevňují posilování, zeslabují nebo úplně odstraňují neposilování, nebo také navozením pozitivní zkušenosti, ta je s úzkostí a strachem neslučitelná. Těchto mechanismů se využívá při psychoterapii. Spolehlivým prostředkem k uklidnění je relaxace.

Z pozice humanistické psychologie a pomocí sebepojetí jako pojmu se dá vysvětlit vznik nadměrného strachu i jinak. Sebeпоjetí je hodnocením a prožíváním sebe sama i okolí. Můžeme se vyjádřit, jak se nám svět a druzí jeví, jací jsou podle našeho názoru, a jací by podle nás měli být. Každý člověk sobě a svému okolí rozumí svým způsobem, čili je orientován. Náš subjektivní svět je nějak uspořádán. Jestliže narazíme v okolním světě, ale i uvnitř svého vlastního světa na něco neobvyklého, s čím se musíme vyrovnat, bývá tento proces často provázen strachem a úzkostí. Vnitřně nezpracované zážitky nás vedou k vnitřnímu rozporu, vytvářejí úzkostnou tenzi a nazývají se inkongruencemi – rozpory.

Úzkost a strach se dostavují také, když jsme někým nebo něčím omezováni ve svých přirozených potřebách, a to nejen biologických, jako je potrava nebo teplo; ale i v

psychosociálních – v lásce nebo v duchovních potřebách, jako je vztah k vyšším hodnotám. Člověk nemůže uplatnit tendenci k pozitivnímu rozvoji, když se nemůže všestranně rozvíjet, když je vystaven nebezpečí nevyrovnaného osobnostního vývoje, který může postihnout i celé sociální skupiny. Při chronickém nedostatku rozvoje pozitivních stránek člověka může daný jedinec propadnout úzkosti, strachu nebo i protispolečenskému chování. I to může být reakcí na situaci ohrožení přirozeného vývoje lidské individuality.

4. Hodnota lásky ve světě plném nebezpečí

4.1. Definice útočiště

Biblický slovník: Kralická Bible jakožto útočiště překládá pět výrazů, z nichž slovo miktál je vyhrazeno pro města útočištná, což jsou města, kde se mohl ukrýt člověk, který někoho neúmyslně zabil. Nejčastěji se však překládá jako hebrejské machaté – úkryt. Tak, jako jsou skály úkrytem králíků, tak jsou v nebezpečí chráněni Hospodinem spravedliví. Totéž slovo překládají kraličtí také výrazem naděje nebo doufání. Jiným výrazem pro útočiště je misgáb, takže tu lze mluvit o vyvýšeném útočišti, čili útočištné skále. Lidé si hledají svá vlastní útočiště, která jsou omylná.

Žalm 46:

„Bůh je naše útočiště, naše síla / Pomoc v soužení vždy velmi osvědčená. / ... / Hospodin zástupů je s námi / Bůh Jákobův, hrad náš nedobytný.“³⁷

Boží přítomnost jakožto hrad. Tato představa v mnohém vysvětluje absenci strachu některých biblických postav. David se doopravdy nebál obra Goliáše, protože věděl, že jeho síla je v Bohu. Tato obrovská myšlenka v leccem poráží všechny strachy, nedůvěru vůči vyšším silám i bojácnou povahu všech lidských bytostí. Představa pro nás spíše středověkého hradu působí zajímavě. Hrad se stal úkrytem před všemi bouřemi, i politickými. Všechny hrady sice nedobytné nebyly, ale hrad chlapce – krále Davida nedobytný byl a dodnes je.

4.2. Skácel a láska

Co je láska

Skácel vnímá lásku jako vztah, cit a pouto. Vztahem je „to něco“ mezi nebem a zemí, „to něco“ mezi dvěma blízkými lidmi. Cit je „to vevnitř“, ukryté v naší duši, naše pocity a vnitřní touhy, které jsou láskou splněny. Pouto je „to mezi“, zakotvení duše a pevná vazba, a to nikoli imaginární, jakkoli neviditelná. Skácelův vztah k dětem je průkazně láskyplný a uklidňující. Nestraší děti čertem, nekrmí je krváky nebo sexem. Dává jim mír a klid, potřebný k jejich růstu, později i k jejich složitému dospívání. Ví, co potřebují. Poskytuje naději. Nechává dětem jejich touhy a fantazie, nebortí jim jejich svět, který je velmi podobný domečku z karet. Ne, básník nemá touhu je ničít a poučovat o opravdovém životě, „jak to ve světě chodí“. Ať si udrží co nejdéle svou nevinost a dětské vidění reality. Právě to jim bude v dospělosti útočištěm, stejně jako jejich vzpomínky na dětství (což není pro všechny pravdou v dnešní praxi rozvodů a domácího násilí).

³⁷ BIBLE. Žalm 46; 1,12

Jan Skácel dokáže bezpečí najít v dětském světě: tam, kde ještě neexistují války, ale jen hra na vojáky. Markantně je to vidět v básni: „Vánoce dospělých“, kde Skácel píše: „radostí dětí ohřejem si ruce“. Tento první verš velmi silně básně poukazuje právě na svět dětí, děti totiž dokážou své bezpečí udržet, dokážou si zachovat počáteční radost. Kniha „Kam odešly laně“ byla napsána k obrázkům Josefa Čapka. V těchto krátkých básních je dětské chápání světa geniálně zachyceno. Bezpečí je zakódováno kdesi vevnitř.

Ani děti samy nemluví o bezpečí, ale nosí ho ve své duši. Tak se může v básních objevit motýl, který je kvítí, které lítá, když nelítají motýli. Může to znít i nesmyslně, a jak rozeznat otakárka od modré chrpy, může dospělým přijít snadné a hloupé. Ale právě tady projevuje Skácel velké pochopení pro dětský svět.

Děti chápou bezpečí jakožto rodinu – maminka, tatínek, sourozenci. V prenatálním vývoji je dítě zvyklé na bezpečí matčina těla, a jakmile „přijdou na svět“, důvěru k matce si zachovávají. Při dnešní praxi rozvodů ovšem může bezpečí vzít za své. Dětem, které trpí ztrátou jednoho rodiče, se může jednoduše vytvořit spousta psychických problémů, mohou se pomočovat nebo jim jednoduše chybí táta. Pro bezpečí dítěte je důležitá funkční rodina s oběma rodiči, nejlépe i s obětavou babičkou nebo dědečkem.

V básni „Pod jabloní“ se básník chápe tak složitě tématu, jako je smrt. Píše o mrtvém ptáčkovi – „a tichý je a odpočívá“. Takto by se měla vysvětlovat dětem smrt – je to pouze konec tohoto života. I v této básni je bezpečí obsaženo – ptáčka už nic nebolí, je v klidu a v pokoji. Naopak, napětí se objevuje v básni: „Kam odešly laně“. Opuštěný kraj a palčivá otázka po laních může vyvolat možná i strach, ale Skácel pro uklidněnou píše, že se pasou na druhé straně obrázku. Takto svět dětí funguje: to, co není v pořádku, se musí vysvětlit. Takto se dá s dětmi jednat, chápat jejich potřebu bezpečí. Skácel to respektuje a touhu po klidu, pokoji a uklidnění dětem splňuje.

Jan Skácel našel své bezpečí uvnitř básní a poetiky. Jeho svět sice neobsahuje elfská nářečí nebo rovnou mapu vymyšleného světadílu, ale přesto se v něm dá leccos nalézt. Jeho svět je plný barev, měkkého lesního mechu, zvířátek, klidu a hlavně lásky. Čerpá z nevyčerpatelné studnice. Skácelův vztah k přírodě je nepřehlédnutelný, u jeho dětské tvorby obzvlášť.

Básně k obrázkům Čapka to dokazují: jsou to opět samá zvířátka, jejich rozmary a hlavně jejich kožíšek. Ve Skácelově poezii se všude vyskytují měkké polštářky. Protože on se nevysmívá, nehaní svět. Zachoval si dětskou důvěru v lepší svět, zachoval si naději pro budoucí časy. A ta je pro hledání bezpečí velmi, velmi důležitá.

Bezpečí se objevuje i v básních, které dětem vůbec určeny nejsou. Skácelova „Krajina místo náhrdelníku“, kterou napsal své ženě. Růžový kopec, sloní louka, napajedlo. Snová a romantická atmosféra bezpečného místa, které Skácel věnuje své ženě k narozeninám místo náhrdelníku, je skutečně geniálním darem. Ano, už jsou oba staří, a proto se hodí trvalejší dary, než šňůra perel. Teď už nezáleží na nějakém šperku, teď je nutno být spolu i ve stáří a nemoci; teď už radost udělá spíše krásná báseň s poselstvím, než ozdoba na krk. Básník – manžel stvořil své milované krajinu, tam se můžou oba uchýlit a odpočinout. Daroval jí kousek svého srdce. Sice to je pro pragmatiky jen hromádka slov na papíře, ale duchovní rozměr vymyšlené krajiny přesahuje jiné dary. V této krajině bude vždy svítit slunce.

Krajina, ale i jeho nostalgické vzpomínky v Jedenáctém bílém koni jsou výmluvné. Černí ptáci a hlína voní ze sna. Tříbarevná kočička, která zvedá tlapky jako baletka... Lepší definici bezpečí by se dala těžko najít. Skácel spatřuje bezpečí hlavně ve vzpomínkách, na dětství, na krásné chvíle, které strávil se svou ženou, na chvíle prožité v přírodě, v klidu a harmonii se vším živým. Uchoval a střádal v sobě bohatství, které lze z jeho básní čerpat. Nevyčísitelná spousta dojmů, postřehů a hodnot, skrytá v jeho tvorbě přináší do srdce čtenáře vzácné kapky moudrosti.

4.2.1. Fenomén „maminka“

První dopis mamince:

Už vím, dám dopis na zrcadlo / či do košíčku na šití, / však žel dosud mě nenapadlo / co psát, jak dopis začít. // Maminko moje milovaná, / a v zubech konec násadky, / přemýšlím; stránka nenapsaná / čeká a čeká na řádky. // Přeji Ti dnes v den Tvého svátku / - ve slově Tvého velké T - / no vida, už mám druhou řádku / a pokračuji ve větě: // štěstí zdraví – po t se píše ě – / a zdraví – a pak selhává / už nadobro má fantazie, / tak přízemní a kulhavá. // A trhám papír, muchlaje ho / - maminka stojí nad válem / a chystá něco voňavého – / tu v odhodlání zoufalém // přibíhám k ní, tiskne mě k sobě, / očima mlčky ptá se mě. / Pak zamoučené ruce obě / zvedly mě rychle se země.³⁸

Seifertova báseň připomíná mnohé. Většina nás ji musela umět ve škole, a tak pro nás možná ztratila své kouzlo, když se stala školním dílem, které je nutné „biflovat“. Seifert samozřejmě nebyl sám, i Neruda měl pár svých děl věnovaných své mamince. Maminka je pro každého někým jiným, předpokládejme, že většina lidí měla alespoň trochu

³⁸ SEIFERT, Jaroslav. *Maminka*. Praha, 2008. str. 16. 978-80-00-02178-2.

„dobrou“ maminku. A u ní své bezpečí. Které místo může být pro malé dítě krásnější, než náruč milované ženy, která je porodila, kojila, hladila a poté pipalala celý jeho život.

Ze Seifertových veršů je cítit láska. Láska je velmi často průvodcem bezpečí, bez tohoto citu a stavu myslí téměř není možné cítit opravdové spočinutí. Není to nic nového, ale přesto Seifert něco objevuje: bezmeznou důvěru dítěte v matčino pochopení, a štěstí matky, která objevila dobrý úmysl svého potomka a bere jej do náruče. Ano, maminka má být chápající, odpouštějící bytostí, strážcem všech snů a přání. Nemá vyčítat, naopak, jejím vítězstvím je odpuštění drobných chyb, když chce dítě vykonat něco pěkného. Nekřičí na děti kvůli zabláceným botám a hlíně na koberci, i když právě luxovala, ale pochválí je za přinesené luční kvítí. Pravá maminka to dokáže.

Skácel se maminkou neohání pořád dokola. Ale je v něm automaticky obsažena, jeho díla s maminkou počítají. Možná právě tak, že čekají na to, že je dítěti bude číst právě maminka. Je to pro malé děti nejdůležitější bytost, a zastává pro ně také nejdůležitější úkol. Ale k němu potřebuje zejména „fungujícího“ tatínka, který bude nablízku. Ať už bude uspávkou číst maminka nebo tatínek, důležité je, aby byla přítomná láska, důvěra a pochopení, bez těch to ani není možné.

4.3. Bezpečí v lásce

Koně, dětství na statku a bezpečí dívenky Zlatky verzus plavčík Jan

Zlatka nezbednice Věry Řeháčkové má své bezpečí jistojisté, na rozdíl od plavčíka Janka, stvořeného Skácelem. Ten nemá příliš šancí nezpychnout, protože ho všechny ryby v moři obdivují, a pak ho spolknou velryba, ve které se mu žije opravdu klidně a pokojně. Drobná narážka na biblického Jonáše je odkazem pro dospělého čtenáře této básně – uspávkou. Plavčík Janek je bezbranný právě kvůli své pýše. Ryby mu tleskaly, až si na to zvykl natolik, že kormidlo třímal jen jednoručně. I tak občas vypadá lidská pýcha – ze zvyku přestáváme svou práci konat poctivě a to se stane naším koncem. Janek naštěstí nedopadl nijak špatně.

Janek své klidné místo pro spočinutí našel v břiše velryby, kde je šťastný. Příběh Zlatky v sobě obsahuje také zvířata jakožto hrdiny příběhu, a to koně. Zlatka žije mezi zvířaty se svou rodinou. Své útočiště má u své milé babičky, která je pro ni skutečnou oázou klidu, u prarodičů, kteří ji chápou a podporují. Ale také u svých milovaných koní, o které se stará a na kterých umí dobře jezdit.

Zlatky příběh se může zdát jednoduchý, ale rozhodně nejednotvárný. Má své jistoty, má radost ze života. A to je jejím plusem. Děti bývají často ukotvené daleko lépe, než dospělí.

Příjemné vyprávění o dívce Zlatce může někoho možná i nastartovat k tomu, aby si své bezpečné místo sám vyhledal a budoval. Protože, i když si to někteří neuvědomují, bezpečné místo je v životě velmi důležité a stojí na pomyslném žebříčku vysoko. Ovšem jen u těch lidí, kteří jsou ochotni do pokojného života investovat a obklopit se blízkými bytostmi: partnery, rodiči nebo dětmi, přáteli a známými, ale klidně také zvířaty, ta dokáží být v některých případech oporou možná i o něco více, než lidé. Zvířata jsou klidná, neskáčou do řeči a nepřesvědčují o opaku. Naopak, naslouchají, kdo ví, čemu všemu rozumí. Milují i poté, co nedostanou tři dny jídlo, i v situaci, kdy je páníček zapomene uvázané u samoobsluhy... Jejich jistotou je každodenní porce granulí, sena, nebo čehokoli; jsou rádi za pohlázení a čerstvý vzduch, až se zdá, že nic jiného k štěstí nepotřebují. Jak jsme vůči nim my lidé směšní s naší touhou po luxusní dovolené, Havaj, hotel s vířivkou...

Jan Skácel versus Zdeněk Adla

Skácel se ani v Uspávkách nevyhýbá tématu zvířátek, u dětí tak vděčným. Legrační báseň o jednonohu a stonožce připomíná: „Co jsem měl dnes k obědu,“ ale je o něco originálnější než tato známá píseň. Jednonoh a stonožka spolu byli na výletě a vypráví, co všechno viděli: „Podél cesty jabloně, / tolik jablek, / tolik jablek / leželo pod stromy v trávě, / obilí už vymetalo, / plné chrp, / a létal rorýs, / léto bylo v plné slávě, / ticho padlo na motýly, / na lukách se pásly krávy, / peří rozkládali pávi, / vážky v letu vodu pily.“³⁹

Uspávanka s hloupými kocoury a paní myší, která zavání Kocourkovem, je vskutku osvěžující: myš radí kocourům, aby ji nechytali: „Pravila mu, / kmotře, / slyš, / jestliže mne zítra sníš, / popozejtří zemřeš hladý.“⁴⁰ Hovorové „popozejtří“ a přece jen zastaralé „kmotře“ jen dokreslují atmosféru: toto povídání je staré jako samy ukolébavky a pohádky na dobrou noc.

A právě pohádkami na dobrou noc se ve své poetické a vkusně ilustrované knize „Pejskovy pohádky“ zabývá Zdeněk Adla. Celá kniha milých, úsměvných a citlivých pohádek je rámcově uzavřena občasnými kurzívami o tom, co pejsek prožil a proč mu jeho psí maminka vyprávěla zrovna tohle. Začátek je věnován právě této kurzívě, kde se vypráví, jak pejsek chtěl jít do světa. Jenže večer mu cosi scházelo... Právě ona maminčina pohádka na dobrou noc. Nechal si vyprávět pohádku od zajíce, sovy, veverky a jiných zvířátek, ale nebylo to ono.

„Pejsek teď už najisto věděl, co mu chybí. Schází mu maminka a její veselé pohádky! Poznal, že bez nich by byl svět smutný a pejsek smutek nemiloval. Nečekal ani na východ

³⁹ SKÁCEL, Jan. *Básně pro děti*. Brno, 2005. ISBN 80-238-9130-8. str. 40

⁴⁰ tamtéž, str. 24

slunce a pelášil domů. / Po návratu vyprávěla maminka pejskovi každý večer jednu veselou pohádku. / Tady jsou!⁴¹ Které dítě by odolalo?

Dalšími kurzívami jsou třeba: ‚Dnes máš, pejsku, narozeniny‘, řekla máma jednou v říjnu, a proto ti povím báječně dlouhou pohádku. Zítra si můžeš pospat. / Pejsek měl náramnou radost, přitulil se k mámě a poslouchal.⁴² Jindy chtěl pejsek pohádku o princezně, protože ty jsou báječně dlouhé!

A tak si pejsek vyslechne o krásné princezně Jeleně, která zakletému rytíři pomůže ze zakletí tím, že mu vymyslí deset dobrých skutků. A pak si ho s chutí vezme za muže... Proč nedat šanci smolaři, princezno Jeleno? Princezna dobře věděla, že každý člověk zasluhuje novou šanci. Někdo zkrátka nemá štěstí, řečeno lidově... Leccos se pokazí, smolař ztrácí své životní jistoty, radost i poslední střípky sebedůvěry. Naštěstí se alespoň v této pohádce vyskytne hodná princezna, která vytuší schopného člověka pod skořápkou utrápeného chudáka. Víte, co dokáže s takovým člověkem udělat *nová šance*?

Další pohádka je trochu atypická. Dobrácký král prodá království a koupí ovce... Tady také král hledá malý kousek jistoty, která mu při starostech s královstvím velmi chybí. Není pro něj nakonec lepší koupit ovce a hrát na fujaru, než poslouchat věčné řeči ministrů? Bezpečí uvnitř stáda huňatých oveček? Proč ne. Nejedna člověk jedná právě jako hodný král, kterému všichni říkali: ‚náš dobrák Lojza‘. Unikáme ze svých stresových situací a hledáme si nějaký ten úkryt, kde není nutné neustále pracovat... Snad se nám podaří sehnat dobrou louku, fujaru a koupit stádo.

Vychloubačný zajíc tvrdí historku o zahnaném buldokovi, ale potom se lekne, když spadnou dvě pláňata z hrušky. Tak to chodí i u lidí. Kolikrát se chlubíme, stavíme si ze své pýchy babylonskou věž a pak ji zboří jedno malé dýchnutí vlka, jako domeček třetího prasátka. Jedině dobře, když se potom pořádně zastydíme... Vtipný zajícův monolog bude pro děti k smíchu, ale předcítající dospělý se možná tajně zamyslí a uvědomí si ledacos. Útočištěm může být dobrá pověst, všelijak vyšperkovaná a ozdobená lží. Ale toto útočiště je velmi vratké a může kdykoli klesnout, dokáže zklamat i samotného stavitele.

Žiraf jde k moři, aby se podíval na ty ošklivé žirafy, které si s klidem berou bedny ovoce... A zjistí, že jsou to ve skutečnosti jeřáby... ‚Také žirafata se ještě podívala na jeřáby a řekla: ‚Skutečně vypadají jako velmi ošklivé žirafy. To je dobře, že nejsme jeřáby.‘ Jen žiraf byl zamlklý a hopsal zpět k domovu.⁴³ Ano, žiraf nejprve záviděl, potom si uvědomil svou

⁴¹ ADLA, Zdeněk. *Pejskovy pohádky*. str. 7. Praha, 1969.

⁴² tamtéž, str. 65

⁴³ tamtéž, str. 29

chybu, ale nakonec to dopadlo utěšitelně: přece jen je dobré být hezká žirafa než ošklivý jeřáb. Protože, milý žirafe, jeřáb nemá vůbec žádnou chuť sežrat všechno ovoce z beden, které svým ošklivým krkem zvedá. Všechno je jinak, než se zdá, i v opravdovém životě, a to dětem dojde nejen při této pohádce.

Adlovy pohádky jsou také na dobrou noc, také obsahují dětské jistoty: ti zlí jsou hloupí, ti hodní chytří a postarají se o sebe. Tato dětská představa sice během života u některých lidí téměř vymizí, ale stojí za to se o ní zmínit. Velmi často je v pohádkách právě tato neomylná jistota. Dobro nakonec zvítězí, protože ti „dobří“ bývají vždy chytřejší, lépe řečeno moudřejší. A zlo je vždy hloupé, trapné a vůči dobru nemá šance. Zlo samo v sobě již obsahuje prohru – neusiluje o nic jiného, než vlastní zájmy, a tím je odsouzeno k nezdaru. Pokud se v pohádce zlý čaroděj pokouší něco získat, prohraje kvůli svému sobectví a pýše. Je natolik zahleděný sám do sebe a do svých plánů, až jeho pýcha naroste jako trní v Šípkové Růžence. Přestane jednat rozumně, je zaslepený výhledem moci a slávy, zaslepený nenávistí. Nenávist ničí všechny dobré úmysly, dává přes oči pásku. Proto nakonec zlý čaroděj prohraje, oslepl vůči rozumu a dobru. Má prostě smůlu, zničil sám sebe – sám sebou. Udělal si ze sebe modlu a to ho zničilo. Tak: „Nashledanou, zlý čaroději.“

Enid Blyton, Správná pětka

Na cestě k dospělosti se tento literární postoj černobílého světa zlo, dobro mění: knížky Enid Blytonové dávají dobrým také zvítězit, ale už ne ve všem. Ve Správné pětce vypráví tato spisovatelka o ostrově, na kterém se tyčí Kirrinský hrad a kde se skrývají zlaté ingoty. Už jenom to slovo musí zaujmout každé dítě: *INGOTY!* Tam se vypraví sourozenci Anna, Julián a Dick se sestřenicí George. Děti je objeví, ale ostrov se stejně musí prodat. Dívka George (i když se jmenuje Georgina, nechá si říkat George, vždycky chtěla být kluk), které ostrov doopravdy patří, nakonec dostane povolení mít doma svého psa, kterého měla schovaného u rybáře. Ostrov se prodá za mnoho peněz... Tyto výjimečné děti, které prožívají ohromná dobrodružství, nachází své bezpečí v přátelství a věrnému vztahu, který mezi sebou všichni mají. A to není málo.

K hlavnímu příběhu: děti objeví mapu a snaží se přijít na to, co vlastně našly. Vzrušeně se baví o starém hradu a pokladu, sní o tom, co se stane, kdyby jej objevily. A díky snaze, pílí a pár krumpáčům se jim doopravdy podaří objevit zlaté ingoty. Dostanou se potom i do zajetí... Ale i tak se příliš nebojí, uklidnění děti už dávno našly ve vzájemném kamarádství, a nepřímo i v rodičích. Proto se nebojí pátrat v polorozpadlé ruině hradu. Protože... To byly zkrátka ještě děti, příliš staré na bubáky a příliš mladé na opravdový strach. Jejich dětská naivita, ovšem již spojená se zdravým rozumem a odvahou; jejich pevné

přátelství, které je stále budováno, to vše jim dává obrovskou sílu. Není jednoduché se s George kamarádit. Ale není složité chápat bojácnou Annu. Ale tito mladí hrdinové tady prožívají své dobrodružství a také v něm podle práva zvítězí. Koneckonců: oni si poklad našli, a také si ho vybojují.

Děti, které tento příběh čtou, si mohou myslet mnohé, ale jedno je pravděpodobné: také ony budou mít chuť zažít dobrodružství a mít takové přátele. Jak silné je přátelství, to v průběhu života pozná každý. A dobrodružství? Je vůbec dobré něco riskovat? Možná ano, ale potřebuji k tomu uvnitř duše svoje malé bezpečné místo. Je pořád co zkoušet, na světě pořád existují poklady, jak byste se dočetli na internetu... Ale na co poklady! Malé dobrodružství číhá všude, to věděla už Pipi dlouhá punčocha.

Narnie a Středozeemě

Dva autoři – přítel, pan Tolkien a pan Lewis, měli pár věcí společných, a pro nás dvě: chuť napsat „velké dílo“ a pevnou víru. Boj o svůj vlastní svět se jim oběma vydařil. Narnie i Středozeemě jsou uchvacující říše, svět těchto dvou mistrů se líbí mnohým dodnes. Dobro a zlo se utkají nejen v těchto imaginárních světech, ale často i v nás samotných. A tam už přechází smích...

Aby dobro vyhrálo, je někdy potřeba více, než pouhá vychytralost nebo početní převaha... Síla Lewisova příběhu spočívá právě v malé holčičce, která rozpoutá velké události. Moc nevinnosti vítězí nad temnotami a zlou čarodějnici. Lucinka, která se nebojí říkat to, co viděla a zažila, i když jí sourozenci nejdřív nevěří. Ale... Lhala jim snad někdy Lucinka? Ona přece mluví vždycky pravdu! A čtyřem sourozencům se rozevře veliký, spleťitý svět. Zrada? Zklamání? Lest? Toto všechno může přemoci v konečném důsledku jen odpuštění. To je zvláštní atribut dobra. Nikoho zlého by ani nenapadlo někomu odpustit. Nejde jen o ty „zlouny“ z pohádek. Spousta lidí má občas problém někomu odpustit, „on si to nezaslouží“. Ale nejde o nějakou zásluhu. Odpuštění osvobozuje duši odpouštějícího. Nemá cenu střídat něčí hříchy...

Další zápas dobra a zla, ten odvěký námět všech možných literárních děl. Proč? Možná proto, že každý z nás (a někteří nevědomky) touží po tom, aby ti dobří dostali zaslouženou odměnu. Zlí patří jinam. Některé příběhy se pokoušely udělat ze zlých hodné, ale příliš se jim to nepovedlo. Špatní mají zemřít, ztratit se a být přemoženi.

Tolkien a jeho svět, kde nakonec malý, doslova malý hobit vykoná neskutečně statečné skutky. Podobný motiv. Moudrost Gandalfa a bojovnost všech možných tvorů, kteří po Středozeemi skáčou. Téměř každá hlavní postava se mění. A tak se elfové přestávají štítit trpaslíků. Hobité se stanou odvážnými. Utahaný Sam nese místo Froda prsten. Ne, tady zlé

síly v žádném případě nespí. A tak se po pár náhodách, lstivých machinacích a zoufalých odvážných činech dostane na spousta soubojů. Na konci všeho, když už čtenář čeká Středozemské alternativní „nebe“ a klidný život, se hobité vrátí zpět do Kraje, kde poslední služebník zla napáchal neskutečné škody. I tady zvítězí dobré nápady, využijí se zkušenosti z bojů. To, čím vše končí, není žádný prvoplánový happy-end. Je to čiré vítězství dobrých sil nad zkažeností špatných.

Tyto dva veliké příběhy vysvětlují duchovní svět. Nesmíme zapomínat na Dobro. Potřebujeme ho, jakkoli jsme zklamaní životem. Také proto se o něm dočtete jak v pohádkách, tak ve fantasy knihách. Někteří dospělí už svět s vítězstvím dobra odsunuli právě do pohádek, které nejsou vůbec reálné. Ano, máme všichni tento pocit: funguje to jinak. Lidé kradou, podvádí se, ať už v penězích, nebo v partnerství. Nejvíce peněz mají zloději a „tuneláři“. I to biblické povzdechnutí, kdy žalmista záviděl svévolníkům, jak pokojně si žijí. To je výstižné slovo. Ti, kteří si prosazují pouze svoji vůli. Přesto je pravdou něco velmi odlišného. Dobro doopravdy vítězí a může zvítězit i v naší duši. Protože právě v Dobru nacházíme své bezpečí. Počestný občan by měl mít více bezpečí než zloděj nebo vrah, i když v dnešní době není jisté ani to. Touha dělat správné věci, neobrušovat si svědomí, jít přímou cestou. To jsou pradávné ideály. Můžeme se stát odvážným hobitem nebo Lucinkou. Možností je také Saruman a jemu podobní zrádci. Je to jen na nás.

4.4. Psychologická sonda IV.

Význam dětství pro formování osobnosti

V dětství mnozí z nás získávají základní pohled na svět. Ti, kterým bývá ubližováno, mají těžší vstup do života, platí velmi těžkou daň. Dětství je klíčové pro celý další život, děti zkoumají a často doslova ochutnávají svoje okolí. Psychika dítěte se utváří postupně. Rané zážitky dokážou zformovat lidské myšlení. O významu dětství dál hovoří Konrád Lorenz.

Nositel Nobelovy ceny, etolog Konrád Lorenz, zjistil u některých zvířat zvláštní formu jednorázového učení, takzvané vtištění. To znamená, že mláděti stačí jednorázová zkušenost, aby po delší dobu určovala jeho chování. U lidí tato forma učení ještě nebyla prokázána, ale s jistotou víme, že v určitém věku se děti učí snadněji než v pozdějších letech.

U dětí známe jednorázové negativní zkušenosti, které mohou dlouhodobě a někdy i trvale ovlivnit jejich vývoj. Jsou to „traumatické zážitky“. Mezi ně patří například těžký konflikt rodičů, bolestivý lékařský zákrok nebo třeba panika při přírodní katastrofě. Nedá se říci, že dítě tomu nemůže rozumět, protože je ještě malé. Dítě vycítí závažnost situace, i když

ji nemusí rozumově chápat. Nemožnost rozumového uchopení je příčinou traumatu. Nejdůležitější pro vývoj dítěte jsou zkušenosti všedního dne.

Rozhodující význam raného dětství pro vývoj osobnosti člověka se projevuje v několika oblastech. Nejstarší výzkumy jsou pozorování dětí, které své dětství strávily v izolaci od lidské společnosti. Jsou to takzvané „vlčí děti“, které vyrůstaly mezi zvířaty a i po přechodu do normálních podmínek se už nikdy nezbavily zvyků, které pochytily od zvířat. Zůstaly na primitivní úrovni a také velmi brzo zemřely. Podobné výsledky byly u dětí, které jejich duševně choří rodiče drželi v izolaci a špatně s nimi zacházeli. I tyto děti zůstaly tělesně i duševně silně poškozeny. Dospělý člověk, který žije po delší dobu v extrémním prostředí nebývá tak trvale a celkově ohrožen. Mnohem častěji se můžeme setkat s dětmi, které jsou citově deprimovány – vyrůstají bez rodičovské něhy a lásky. Citová deprivace je dnes u ústavních dětí a těch, které mají citově chladné a odmítající rodiče. Tyto děti nemají možnost vytvořit si trvalé citové pouto k dospělému, jejich první zkušenost se světem je negativní. V pozdějším vývoji lze pozorovat vážné nedostatky v citovém životě. Bývají povrchní, mají málo zábran a jsou vztahově nestálí. Jejich postoj je nedůvěrou a snahou urvat, co se dá, a to hned. Citová deprivace v raném dětství poznamená jedince na celý život, i když se v pozdějších optimálních podmínkách její vliv zmenšuje. Je zde domněnka, že mnozí asociálové, kteří jsou dnes v nápravných zařízeních, pocházejí z dětí citově deprimovaných.

Teorie osobnosti: Sigmund Freud: subsystemy osobnosti, úzkost a strach, sny

Pro nalézání bezpečí a ukotvení života je důležité být vnitřně ucelenou bytostí. Naše osobnost má své výšiny i hlubiny, měli bychom o ni pečovat, dělat si občas pořádek v myšlenkách. Každý má své životní cíle, a to, jak jich dosáhne, závisí také na síle osobnosti. Co se v nás skrývá, na to odpoví Sigmund Freud.

Podle psychiatra Sigmunda Freuda je osobnost uzavřeným systémem. Duševní energie – libido, se uplatňuje v rámci hranic systému. Freud vymezil tři subsystemy, které v osobnosti existují a které mezi sebou neustále bojují. Jsou to ID, EGO a SUPEREGO.

ID je nazváno jako „temná, nepřístupná část naší osobnosti“ a „chaos, kotelnice plná kypících vznětů“. Funguje jako schránka a rozdělovač libidinózní energie. Uplatňuje se nevědomí, v němž se ID domáhá uspokojení tužeb, je iracionální a je řízeno principem slasti. Nijak se nestará o druhé lidi. Jako ryzí ID může být popsán kojeneček. Uspokojení získává prostřednictvím primárního procesu – kde směřuje fantazii a realitu, například při touze kojence po krmení si kojeneček představuje přijímání potravy. Freud tvrdí, že primární proces lze najít i v nočním snění dospělých.

Ego je řízeno principem reality. Požadavky ID převádí do praktických způsobů, jimiž naplňuje potřeby tak, že stanoví povahu a dobu uplatnění požadavků. Ego představuje racionalitu, působí na vědomé úrovni. Způsob, jakým ego funguje, se nazývá sekundární proces. Ten je založen na realitě a směřuje k dosažení opravdového uspokojení potřeby. Prání ID jsou porovnávána s realitou a podle toho se přizpůsobují. Dobře rozvinuté ego je známkou psychického zdraví jedince.

Superego obsahuje omezení a zákazy, které jsou ukládány v raném a mladém věku dospělými, které se zvnitřňují. Obsahuje i chválu za „dobré“ chování jedince. Část superega je vědomá a obsahuje vědomě zvnitřněných zákazů a pochval. Ale mnohé podněty byly podávány v raném dětství, probíhali v procesech odstavování nebo nácviku čistotnosti, a tyto signály byly na nevědomé úrovni, které tedy tvoří nevědomou část superega. ID požaduje slast, reakce superega je shrnuta: nesmím si dovolit slast, ale musím dosáhnout dokonalosti. Je to moralizující síla osobnosti, která je založena na principu dokonalosti. Lidé, u nichž se superego vyvinulo málo, necítí vinu u mravních přestupků, můžou se chovat až zločinně. U jiných lidí naopak dochází k mravní úzkosti a stanou se z nich perfekcionisté, kteří mohou i onemocnět.

Tyto tři subsystemy jsou propojeny a jejich interakce se dá vymežit pojmy katexe a antikatexe. Katexe je proudění dušení energie ze subsystemu, v němž vznikla ke zdroji uspokojení. Když je zdroj uspokojení vnější, jedná se o objektovou katexi. Například citové připoutání jedné osoby k druhé. Když je zdroj uspokojení vnitřní, mluvíme o egokatexi, což může být sebeláska. ID, ze kterého plyne veškerá psychická energie, vytváří mnohé katexe obou druhů, tím naplňuje osobnost další nadbytečnou energií. Antikatexe je síla, která má původ v ego nebo superegu, má bránit katexi ID.

V průběhu svého utváření si ego a superego nashromáždí dostatek energie, aby se samy staly energií vybavenými subsystemy. Tato energie, nepřímo získaná, může zadržovat katexe vycházející z ID. V raném dětství jsou katexe ID zadržovány zvnitřněnými zákazy a pak i antikatexemi racionálního ega.

Freud rozlišuje mezi úzkostí a strachem: „Úzkost popisuje zvláštní stav očekávání nebezpečí či přípravy na ně, ač jeho povaha může být neznámá. Strach vyžaduje určitý předmět, kterého se obává.“⁴⁴ Oboje, úzkost i strach, jsou citovými odezvami na ohrožení. Strach je ale vztažen na skutečné a jasně rozpoznatelné ohrožení, úzkost je reakcí na nereálné nebo nerozpoznatelné ohrožení.

⁴⁴ Victor J. Drapela: Přehled teorií osobnosti

Úzkost má dva typy: neurotická a morální úzkost. Je to bolestný a vyčerpávající stav. „Lidé trpící úzkostí se obávají, že nedokážou ovládnout své pudy a že se dopustí nepřijatelného chování. Při neurotické úzkosti se obávají očekávaného trestu od společnosti nebo od vnější autority. Při morální úzkosti se obávají pocitů viny, které v nich vzbudí superego.“⁴⁵

Snům Sigmund Freud říká: „Strážci spánku, kteří jej chrání před narušením“. Podle něj se sny dokážou srovnat s podněty, které by jinak spánek přerušily. Sny podávají jasný vhled do nevědomých přání spící osoby, že jsou splněním těchto přání. V každém snu můžeme poznat pozůstatky dne, který uplynul, spojené s nevědomím. Sny mají zjevný a skrytý význam (manifestní a latentní význam), první z nich je srozumitelný osobě, které se zdál, a druhý je úkolem pro interpretujícího terapeuta.

Příkladem může být sen jedné osoby o vlastním bratrovi: „viděl jsem svého bratra v bedně“, nemá být přeložen jako „můj bratr se omezuje“, ale jako „byl bych rád, aby se můj bratr omezil“, můj bratr se musí sám omezit. Podle Freuda tento sen splňoval nevědomé přání snící osoby, která měla přání, aby se změnilo chování jejího bratra. Bratr byl omezen v bedně – ale tento sen by nedával smysl, kdybychom si neuvědomili skrytý význam a přání, které ho vyvolalo.

Ještě jeden způsob, jímž se v životě dospělé osoby může projevit nevědomí, je parapraxe – chybné úkony. Jsou to činy s nevědomými významy, jako je zapomenutí přinést podklady na schůzi, nebo ztráta snubního prstenu... Verbální obdobou je „freudovské přechknutí.“ To, co člověk řekne „špatně“, nevědomě, stačí jen zaměnit dvě slova. Dá se z toho vyvodit, na co daný člověk doopravdy myslí a čím se zabývá.

5. Závěr

Stále je nejpodstatnějším závěrem této práce bezpečí u blízkých. Ať už jde o vyšší bytosti, nebo naopak „nižší“, každý má svou šanci obklopit se milujícími a pečujícími druhy. Samozřejmě, bezpečí se dá nalézt třeba i v humoru a v krajním případě je tu také nešťastná vraždící Františka... Není tak těžké najít příjemné místo, poskytující bezpečí, ale najít funkční a opravdové místo, které podepře život, už těžké je. Není moudré útočiště obelstít pouze oním humorem či nešťastnou, ale osvobozující vraždou.

Všechny „atrapy“ bezpečí ukazují všem, jak moc jsou zrádné. Opravdovou jistotou je vztah. Možná i třeba k věcem. V menší míře fungují také koníčky, nějaké zájmy nebo činnosti... Nejjednodušší to mají věřící lidé, kteří kotví ve svém Bohu a ve své cestě k němu.

⁴⁵ Victor J. Drapela: Přehled teorií osobnosti

To je jim oporou i v nejtěžších chvílích, a i když to ateisté nepřiznají, jejich víra jim pomáhá, „Tvá víra tě uzdravila.“

Vybudovat si kolem duše ochranný val z bezpečí, takovou skořápku, zrovna dobré není, protože přes takovéto hradby se nikdo nedostane. Je nutné mít vnitřní brány alespoň někde otevřené. Spíš je dobré z kamenů svého bezpečí postavit hrad, ve kterém budeme v klidu žít, ale bránu necháme otevřenou. Přístav, kde zakotvíme svou loď pro plavbu životem.

Jan Skácel vidí bezpečí dětí právě v jejich světě, v onom zakulaceném prostoru, kde děti pobíhají, kde neexistuje nic špatného, a kde je nejmocnější bytostí maminka nebo tatínek, nejlépe oba dohromady.

Skácelovo bezpečí se také objevuje skrz zvířátka, která jsou chytrá či hloupá, která mají radost i smutek. Skácelovy děti se nebojí (Uspávanka s nebojácným chlapcem), smějí se (Uspávanka s hloupými kocoury a paní myši). Jejich bezpečí není vůbec vysloveno, básník se nedovolává neustále maminky, ale počítá s ukotvením dětí ve fungující rodině.

A tak si dospívající lidé musí hledat po opuštění rodičů vlastní útočiště. Nemusí, ale i když nechtějí, čas je k tomu donutí. Bolest lidského člověka je složitá. Každý potřebujeme svůj úkryt, nejen před touto bolestí, ale také před zlobou. Potřebujeme něco, co občerství naši duši, když jsme vyčerpaní. Na tuto otázku dokáží zodpovědět právě dětské knihy. Nabádají k nalezení bezpečí, poskytují velmi věrnou cestu k jeho dobytí a upevnění. Knihy „pro dospělé“ už se zabývají jinými věcmi, jsou to peníze, sex, intriky, vášeň... Ale opravdové bezpečí se v některých z nich nevyskytuje vůbec.

Celoživotní pouť za pokojným místem může každého člověka dobře, až neskutečně dobře vychovat. A tak ať všichni nalézají. Ať se všichni brodí blátem ke svému cíli, to už je úděl člověka. A úděl nelze obejít, nebo vystrnadit z duše. Každý to ví, ale přesto mnozí odmítají riskovat a staví si potěmkinovy vesnice z úlomků cizího bezpečí. Ale Skácel a jiní tvůrci nabízejí nesporně víc. Pokoj je výsledkem hlubokého vnitřního klidu, který se dá nabít i jinak než vyprázdněním nebo meditací. Stačí pokojné vztahy, které naplňují a dodávají sílu jít dál.

Je možné bezpečí nalézt, je možné si ho udržet. Jistota a láska dokáží ochránit před nebezpečím. Skácel nabízí zdravý pohled na věc: udržet své vztahy, ať milostné, nebo jiné. Nepatřit mezi „ty, kteří zakazují“, nenechat se udusat dobou. Boj o útočiště může skončit jak prohrou, tak výhrou. Ale záleží na člověku. Psychologicky i duchovně se dá toto bezpečné místo nalézt, občas i snadno. Těm ostatním Skácel radí: nevzdávejte se. Je tady pořád potřeba nepatrných věcí – a víme o tom my a čmeláček. Těmito slovy uzavírám své „bádání po útočišti“.

Primární literatura:

- SKÁCEL, Jan. *Básně pro děti*. Brno, 2005. ISBN 80-238-9130-8.
- SKÁCEL, Jan. *A znovu láska*. Praha, 2011. ISBN 978-80-7429-129-6.
- VRCHLICKÝ, Jaroslav. *Kalný krystal*. Praha, 2002. ISBN 80-7257-792-1.
- SEMELOVÁ, Nava. *Učila jsem se létat*. Praha, 1998. ISBN 80-00-00615-4.
- VOLKMAN, Alois. *Ptám se svých slov*. Praha, 1990. ISBN 80-7130-001-2.
- SEIFERT, Jaroslav. *Maminka*. Praha, 2008. ISBN 978-80-00-02178-2
- ŘEHÁČKOVÁ, Věra. *Zlatka nezbednice*. Praha, 1997. ISBN 80-7190-396-5.
- ADLA, Zdeněk. *Pejskovy pohádky*. Praha, 1969. ISBN neuvedeno.
- BRUKNER, Josef. *Ferda mravenec*. Hradec Králové, 1969. ISBN neuvedeno.
- NOVALIS. *Modrá květina*. Praha, 1971. ISBN neuvedeno.
- BLYTONOVÁ, Enid. *Správná pětka: Pětka na ostrově pokladů*. Bratislava, 1992. ISBN neuvedeno.
- BIBLE. Praha, 1990. (ekumenický překlad). ISBN neuvedeno.

Sekundární literatura:

- KOŽMÍN, Zdeněk. *Jan Skácel*. Brno, 2006. ISBN 80-7217-401-0.
- KOŽMÍN, Zdeněk. *Studie a kritiky*. Praha, 1995. ISBN 80-85639-60-2.
- KOŽMÍN, Zdeněk a kol. *Na tvrdém loži z psího vína*. Brno, 1998. ISBN 80-7242-001-1.
- VYMĚTAL, Jan. *Úzkost a strach u dětí*. Praha, 2004. ISBN 80-7178-830-9.
- CULLER, Jonathan. *Krátký úvod do literární teorie*. Brno, 2002. ISBN 80-7294-070-8.
- DRAPELA, Victor J. *Přehled teorií osobnosti*. Praha, 1997. ISBN 80-7178-134-7.
- NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*. Praha, 1992. ISBN 80-7017-528-1.
- HÁBL, Jan. *Lekce z lidskosti v životě a díle Jana Amose Komenského*. Hradec Králové, 2010. ISBN 978-80-7435-084-9.
- NEDLEY, Neil. *Život bez deprese*. Praha, 2007. ISBN 978-80-7172-023-2.

7. Summary:

The conclusion of this work is knowledge that certainty must be looked for in quality relationships and love within them - valuable family and partner relationships and friendships. Jan Skácel says that trust and understanding are of great importance for maintenance of safety and sureness. His work for children contains respect to nature, his poetry brings pleasant atmosphere. Jan Skácel remembers his childhood, which inspires him in his works. He finds his safe place in relationships and nature.

Psychologically it is important for children safety to have good family background, support of both parents, emotional stability, encouragement and praise. Theologically the most important thing is firm relationship with God, rooted in His love, trust in his absolute power and mercy. The work contains the definitions of fear, anxiety, sureness, refuge. It is inspiring for dealing with our lives.